

ΜΥΣΤΡΑΣ

Στο παράξενο βουνί
του Μυζηθρά

ΚΕΙΜΕΝΟ: ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ

stef@compulink.gr

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΜΠΟΥΓΙΩΤΗΣ

Κάθεσαι σ' ένα μπεντένι και ρίχνεις τη ματιά σου με τρομάρα μέσα στην άβυσσο που γκρεμίζεται κατακέφαλα ως τις ρίζες του βουνού. Από εκεί ψηλά κοιτάζοντας κάτω την Τρύπη, την Μαγούλα, το Παρόρι, τον Αγιάνη, τις Αμύκλες, την κοιλάδα που απλώνεται πέρα στον Ευρώτα, θα αισθανθούμε ένα γοητευτικό θέαμα από την απεραντοσύνη του πράσινου και την ποικιλία των χρωμάτων.

Mistra, near Sparta, Greece.

Νοέμβριος 1199 ή 6707 από κτίσεως Κόσμου

Ο κόμης Τιβάλδος της Καμπανίας οργάνωσε στο κάστρο του στο Εκρύ, κοντά στον ποταμό Αϊν, ένα τουρνεμέ (Κονταρομαχία). Ανάμεσα στους προσκεκλημένους ο Λουδοβίκος του Μπλουά, ο στρατάρχης και μετέπειτα χρονικογράφος Γοδεφρείδος Βιλλεαρδουίνος, και ο ανεψιός του, Μαρεσάλος της Καμπανίας. Σε μια έκρηξη ενθουσιασμού όλη η συντροφιά προουχώ-

ρησε στην πρόσκληση του Πάπα να κινήσει η Δύση να λευτερώσει την Ιερουσαλήμ. Όσο για τα απαραίτητα πλοία θα βολιδοσκοπούσαν τους Βενετσιάνους... Έτσι, γεννήθηκε η Τέταρτη Σταυροφορία.

Ήταν μια εποχή που έχει περάσει στο παραμύθι και στο θρύλο. Βουργουνδοί, Φλαμανδοί και Λομβαρδοί ευγενείς, Γερμανοί ιππότες, στρατιώτες από την Καταλονία και Ναβαρραίοι πλιατσικολόγοι, όλοι διαλεχτοί τυχοδιώκτες. Φλωρεντινοί τραπεζίτες, μηχανογράφοι Ναπολιτάνοι αυλικόι, πολυμήχανοι

Πού ειν' η Σπάρτη; Δεν την ξέρω.

Ξέρω το Μυστρά.

Κι η Πόλη η κοσμοξάκουστη τώρα τούρκισσα κι αυτή.

Όμως μέσ' από τους θανάτους αυτούς

κι από τις σκλαβιές ετούτες όλες,

ήσυχα απαλά κι αγάλια αγάλια,

ζωές άλλες κι άλλοι γλιτωμοί

σπέρνονται και γίνονται κι απλώνονται

από τις κορυφές ως τ' ακρογιάλια.

(Κ. Παλαμά, Δωδεκάλογος του Γύφτου)

Βενετσιάνοι, Γενουάτες
μεγαλέμποροι και τέλος
ένα όχι μικρότερο πλήθος
ευγενικών κυριών, από τις
αρχαιότερες οικογένειες
της Φραντσίας, μαζί με
Έλληνες άρχοντες και
δουλοπάροικους, συγκρό-
τησαν το θίασο του δρά-
ματος. Τα ελληνικά χώμα-
τα προσέφεραν το χώρο
για το θέατρο που ονομά-
στηκε Τέταρτη Σταυρο-
φορία με πρωταγωνιστές
ένα υπολογιστή Πάπα,
ένα πολυμήχανο Δόγη (1)
και ένα φιλόδοξο Μαρκή-
σιο, οδήγησαν τα πιο ετε-
ρόκλητα στίφη της Ευρώ-
πης και τα απόθεσαν στην
Ελλάδα. Η Ευρώπη είχε
δύο προβλήματα, πρώτο
πως να βουλευτούν οι πε-
ρισσευούμενοι τιτλούχοι
τυχοδιώκτες της, δεύτερο
να εξασφαλιστεί για την
ευλογία του Πάπα μεγα-

λύτερο ποίμνιο και ας χρειαζόταν γι' αυτό η
κατάπνιξη του θρησκευτικού αισθήματος όλης
της Ανατολικής Αυτοκρατορίας. Επικεφαλής
της Δύσης ήταν ένας από τους μεγαλύ-τερους
Πάπες ο Ιννοκέντιος ο Γ' (2). Στα 1190
κηρύσσει μια Τέταρτη Σταυροφορία που
απέβλεπε σε μια απόβαση στην Αίγυπτο με

σκοπό την ανάκτηση της Ιερουσαλήμ. Ξέ-
ρουμε πως η Σταυροφορία παρέκκλινε απο
τον σκοπό της εξαιτίας των Ενετών και
κατέληξε σε ένα ασεβή πόλεμο για την κατά-
κτηση της Κωνσταντινούπολης και την ίδρυση
μιας απροσδόκητης Λατινικής αυτοκρατορίας
στον Βόσπορο. Όσο διαρκούσε η επιχείρηση
ο σταυρός στεκόταν το πιο ιδανικό προπέ-
τασμα καπνού. Όταν η επιχείρηση τελείωνε
δεν υπήρχε λόγος να μένει ο καπνός. Οι
ηγέτες των Σταυροφόρων ήταν ευθείς και
απλοϊκοί άνθρωποι και τα αξιολογικά τους
κριτήρια περιοριζόνταν στην αρπαγή και στις
πολεμικές, ιπποτικές αξίες και τα φεουδαρ-
χικά δικαιώματα. Οι άξεστες και απλοϊκές
ενέργειές τους ήταν ανθρώπινες, πολύ αν-
θρώπινες, και καθόλου διαφορετικές από
ενέργειες ανθρώπων της εποχής μας. Ζήτη-
σαν χώρο, δράση, κέρδη. Το πως έγιναν αυτά
σε βάρος των άλλων; Τίποτα το νέο. Η
Φραγκοκρατία στην Ελλάδα ήταν καρπός
μιας απάτης. Ας μην ανησυχούν οι ιστορικοί
κι' ας κοιμούνται ήρεμα οι παραμυθάδες. Οι
τυχοδιώκτες δε θα λείψουν απ' όλα τα μέρη
της γης. Θα τους συναντάμε πάντα μπροστά
μας, έτοιμους να μας μιλήσουν για το Ελ
Ντοράντο, μόνο που αυτό τώρα, αύριο, θα' χει
αλλάξει γεωγραφικό μήκος και πλάτος.

Το πριγκιπάτο της Αχαΐας

Οτόπος μας είναι γεμάτος κάστρα και
πύργους. Περνάς από ερημιές, από
ντερβένια άγρια και βλέπεις απάνου στα

(1) Πρόκειται για το γέρο Δόγη Ερρίκο Δάνδολο, παλαιότερα πρέσβυ της Γαληνοτάτης στην Κωνσταντινούπολη.

Αν και τυφλός συνέβαλε τα μέγιστα στην άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Λατίνους.

(2) Ιννοκέντιος ο Γ', κοσμικό όνομα Λοθάριος κόμης του Σένι, άνθρωπος μεγάλης μόρφωσης και πολιτικού κύρους οδήγησε την Παπική έδρα στο αποκορύφωμα της δύναμής της το Μεσαίωνα. Διετέλεσε Πάπας στο διάστημα 1198-1216.

Η πύλη τ' Αναπλιού. Μια από τις δύο οχυρωμένες πύλες από την οποία γίνονταν η είσοδος στην περιτειχισμένη «χώρα».

βουνά και στους γκρεμούς χτισμένα τειχιά νεροφαγωμένα που στέκονται βουβά και αμίλητα. Η γη μας η γερασμένη πατήθηκε από λογής λογής έθνη. Απάνου στα πρώτα, στα πιο αρχαία θεμέλια, χτίσανε οι κατοπινοί, ντόπιοι και ξένοι, οι Βυζαντινοί, οι Καταλάνοι, οι Τούρκοι. Κάθεσαι σ' ένα μπεντένι και ρίχνεις τη ματιά σου με τρομάρα μέσα στην άβυσσο που γκρεμνίζεται κατακέφαλα ως τις ρίζες του βουνού. Πέρα μακριά σβήνουνε στεριές και θάλασσες. Χωριά, πολιτείες, χωράφια, αμπέλια απλώνονται από κάτω, μα δεν ακούγεται τίποτα, σαν νάναι πεθαιμένα. Στα χαλάσματα βρίσκονται ακόμα χελώνες και φίδια, μ' αυτά είναι πλάσματα βουβά και δεν ακούγονται. Αλλά και τα πουλιά είναι λιγοστά και εκείνα μακριά. Από τα μεγάλα απομείνανε τα όρνια, οι αγιούπες που φωλιάζουνε στις τρύπες των γκρεμών και πετάνε βαριά σαν κοιμισμένα χωρίς να βγάλουνε κραξιά, κόβοντας βόλτες απάνω από το μέρος. Οι αετοί φανερώνονται ανάγια, μα δε φωνάζουνε ποτέ και πετάνε πολύ ψηλά. Κάστρα υπήρχανε πολλά στις Ελλάδας και της Ανατολής τα μέρη. Ο Μοριάς είχε στα φράγκικα χρόνια απάνου

από 500 κάστρα. Μου φαινότανε πως βρισκόμουνα στα χρόνια που αφεντεύανε οι Φράγκοι, άνθρωποι φερεμένοι από τα βροχερά τα μέρη. (3) Η πτώση της Κωνσταντινούπολης το 1204 στους Φράγκους εγκαινιάζει μια ταραγμένη περίοδο μεστή γεγονότων που οι περισσότεροι προσπερνάμε σα να θέλουμε να απαλείψουμε τα 250 περίπου χρόνια της παρουσίας των σιδερόφρακτων ιπποτών στα χώματά μας. Και αν δεν ήταν οι ιστορίες, τα βιβλία και μερικά μνημεία να θυμίζουν πεισματικά ένα παρελθόν ζυμωμένο με δάκρυα και αίματα, με χαλασμούς και ελπίδες ανθρώπινες, ίσως να ξεχνούσαμε πως υπήρξε ποτέ. Ίσως να ξεχνούσαμε πως ο Βαλδουίνος της Φλάνδρας ανακηρύχθηκε Imperator et Romanorum Moderator στην Λατινική πλέον Βασιλεύουσα, και ο Βονιφάτειος του Μονφερρά ανέλαβε το Βασίλειο της Θεσσαλονίκης. Για τους υπόλοιπους η Ελλάδα μοιράστηκε, κατά τα συμφωνημένα. Για την Πελοπόννησο κίνησαν ιππότες με επικεφαλής το Γουλιέλμο Σαμπλίτ και τον ακόλουθό του Γοδεφρείδο Βιλλεαρδουίνο και ίδρυσαν πρην από το τέλος του 1205, το πριγκιπάτο της

Αχαΐας . Κλήρος του Σαμπλίτ δεν ήταν παρά να βάλει τα θεμέλια της ηγεμονίας του. Ενώ καταγινόνταν με το έργο της διοργάνωσης ειδοποιήθηκε πως ο ευρισκόμενος στη ζωή μεγαλύτερος αδελφός του πέθανε χωρίς απογόνους, έτσι υποχρεώθηκε να επιστρέψει στη Γαλλία για να ζητήσει τη Βουργουνδική του κληρονομιά, αλλά πέθανε στο δρόμο. Πριν αναχωρήσει διόρισε μια επιτροπή υπό την προεδρία του ακολουθού του με σκοπό να διαιρεθεί ο Μοριάς (4) σε τιμάρια και να απο-νεμηθούν στα μέλη της κατακτητικής δύναμης ανάλογα με τα πλούτη και τον αριθμό των ακολούθων τους. Ο Γοδεφρείδος που είχε στην κατοχή του την Μεσσηνία, κατόρθωσε να αναλάβει την ηγεμονία και να επεκτείνει με επιτυχία τις κτήσεις του στη Λακεδαιμονία. Η κοιλάδα της Σπάρτης ήταν στην πιο ωραία της εποχή, στην αρχή της άνοιξης, και ο Γοδεφρείδος μαγεύτηκε από αυτήν. Η Ανδραβίδα παρέμεινε διοικητική πρωτεύουσα της ηγεμονίας, αλλά στην Λακεδαιμονία, La Cremonie όπως την αποκαλούσαν οι Βιλλαρδουΐνοι, έστησε το σπιτικό του, ένα παλάτι στις όχθες του Ευρώτα από το οποίο δεν έμεινε ούτε μια πέτρα. Την περιοχή κράτησε ως προσωπική του περιουσία και οι Έλληνες απολάμβαναν της καλοσύνης και προσοχής του. Η συχνή παρουσία της αυλής του στην παρακείμενη πόλη της προσέδωσε ζωή. Τα εμπορικά άκμαζαν, η ζωή δεν ήταν πάρα πολύ σκληρή για τους χωρικούς των εύφορων πριγκιπικών κτημάτων. Ήταν τόσο δημοφιλής μεταξύ των Ελλήνων όσο και μεταξύ των Φράγκων, ώστε όταν πέθανε το 1218, το πένθος ήταν βαρύ και ανυπόκριτο σε όλη τη χερσόνησο. Τα τελευταία χρόνια του Γοδεφρείδου η ζωή ήταν ήσυχη και η δόξα του πριγκιπάτου μεγάλη. Η ίδια ειρήνη διατηρήθηκε στη διάρκεια της ηγεμονίας του μεγαλύτερου γιου του, Γοδεφρείδου Β', που όμοια με τον πατέρα του αγαπούσε το παλάτι του στη La Cremonie και επέδειξε ικανότητες διοικητικές αξιοθαύμαστες. Ο θάνατός του το 1246 έφερε στην αρχή τον αδελφό του Γουλιέλμο, τον επίκλη του Ντε Καλαμάτας, μιας και είχε γεννηθεί στην ομώνυμη πόλη και μιλούσε την ελληνική ως γνήσιος Μεσσήσιος. Ο Γουλιέλμος θεωρούσε

τον εαυτό του πως ανήκε ολοκληρωτικά στη χώρα που γεννήθηκε, ήταν εξαιρέτος πολεμιστής αλλά σα διπλωμάτης υπερούσε σε σοφία από τον αδελφό του. Στα χρόνια του η ηγεμονία έφτασε στο μισουράνημά της. Οι βαρόνοι είχαν κτίσει κάστρα σ' όλη τη χώρα, οπότεν είχαν πάρει τους τίτλους τους και όπου ζούσαν την ωραιότερη ζωή που μπορεί να ζήσει άνθρωπος. Η αυλή του ηγεμόνα, θεωρούνταν πως ήταν η καλύτερη σχολή του ιπποτισμού στην Ανατολή και "λαμπρότερη από ό,τι ενός μεγάλου Βασιλιά". Τα παιδιά των μεγάλων υποτελών και των άλλων Φράγκων κυριάρχων της Ανατολής έρχονταν εδώ για να μάθουν τον τρόπο του πολέμου και της αγωγής. Ποτέ από τις μέρες της αρχαίας Σπάρτης δεν είχαν παρουσιασθεί στις όχθες του Ευρώτα τόσο λαμπροί πολεμιστές. Από 700 έως 1000 ιππείς περιορίζαν πάντα τον ηγεμόνα. Ο Γουλιέλμος μπορούσε να εξοπλίσει στόλο, να σπεύσει με ιππότες σε συνάντηση του βασιλιά της Γαλλίας στην Κύπρο και να αφήσει πίσω του στη Ρόδο "περισσότερους από εκατό ευγενείς και καλούς ιππότες" για να βοηθήσουν τους Γενοβέζους να υπερασπιστούν το νησί.

Η λαμπρότητα δεν ήταν μόνο στην επιφάνεια, το εμπόριο βρισκόταν σε ακμή και οι έμποροι "πηγαινοέρχονταν χωρίς χρήματα και έμεναν στα σπίτια των Βαΐλων και με σημειώμα τους ο καθένας τούς έδινε λεφτά". Κάποτε όμως η πολύχρονη βασιλεία του Γουλιέλμου πήρε τέλος.

Όταν κατάλαβε πως πλησίαζε στο τέλος του αποσύρθηκε στο κάστρο της Καλαμάτας, στο οικογενειακό τιμάριο, όπου είχε γεννηθεί. Την οικογένειά του και τους υπηκόους του άφησε στη φροντίδα του Κάρολου της Νάπολης.

Το σώμα του αναπαύτηκε (1 Μαΐου 1278) στην εκκλησία του Αγίου Ιάκωβου στην Ανδραβίδα, που την είχε κτίσει ο ίδιος και την είχε δωρίσει στους Ναΐτες ιππότες, δίπλα στον αδελφό και τον πατέρα του.

Ο τελευταίος των Βιλλαρδουΐνων πριγκιπών θάφτηκε όπως ο ίδιος είχε ορίσει. *Γαίαν έχοιεν ελαφράν, ακόμα και σήμερα κανείς δεν ταράζει την πολύχρονη ησυχία των πριγκιπών του Μοριά. Requiescant in pace!*

(3) Φώτης Κόντογλου, "Καστρολόγος", Εστία 1987

(4) Η προέλευση της λέξης Μορέας-ιας, που πρωτοβρέθηκε σ' ένα κώδικα του 1111 είναι αμφισβητήσιμη. Η ερμηνεία που έγινε αποδεκτή και που τώρα προτιμάται, είναι πως προέρχεται από τη μορέα (κοιν. Μουριά) που βρίσκεται σ' όλη τη χερσόνησο ή και από το σχήμα της που μοιάζει με το φύλλο της μουριάς.

Θλιβερά απομεινάρια της πρόσκαιρης ανθρώπινης δόξας και δύναμης στέκουν πια τα τείχη του κάστρου.

Το τρίτο κι' ομορφότερο του Μυζηθρά το κάστρον

Τι ιδρώτα έχσσε το κορμί μου, τι αγκομαχητό τράβηξε ανεβαίνοντας τα πάνου για να δω και να σπυδάξω από κοντά αυτά τα αραχιασμένα χαλάσματα πούναι καταφαγωμένα από τα νερά, από το κρύο κι από τον ήλιο. (5)

Ακούω μόνο την ανάσα μου να ρουφά τον παγερό αέρα του Γενάρη καθώς φτάνω στην ανοιχτή καστρόπορτα κάτω από το φρουριακό πύργο που βλέπει στο βοριά. Δρασκελώ αργά και βρίσκομαι μέσα στα τειχιά του κάστρου που στέκονται καλά διατηρημένα με τα βαρειά μπεντενία ένα γύρω. Ο χειμερινός ήλιος έντονος, στραφταλίζει ανάμεσα σε κάτωσπρα χαλίκια και τις χορταριασμένες αυλές. Ανεβαίνω τις ρημαγμένες σκάλες και φτάνω στις πολεμίστρες. Φλόμοι, φλισκούνια, αγριάδες ανάμεσα στις πέτρες. Δυο γεράκια πέρα μακριά κάνουν κύκλους, ανεβαίνουν κατεβαίνουν παίζοντας. Οι πύργοι του τείχους είναι πυκνοί. Απ' αυτούς διακρίνεται

ένας μεγάλος κυκλικός χτισμένος νοτιανατολικά κοντά σε μεγάλη δεξαμενή. Αποτελούσε ένα από τα ισχυρότερα στηρίγματα του κάστρου και από τα καλύτερα παρατηρητήρια. Η πλευρά αυτή του τείχους μαζί με εκείνη που βλέπει στον Ταΰγετο είναι χτισμένη πάνω από δύο μεγάλους γκρεμούς που το κάνουν απάτητο από κάθε προσβολή.

Προχωρώ στην είσοδο που οδηγεί στο δεύτερο περίβολο που είναι το υψηλότερο και πιο απροσπέλαστο τμήμα. Καθίζω σε μια πέτρα και κοιτώ ένα γύρο. Τα ψηλά τόξα των κορυφογραμμών του Ταΰγετου, *αρσενικό βουνό* (6) που εποπτεύει την ευλογημένη κοιλάδα της Σπάρτης, σηκώνονται ανεμπόδιστα και λούζονται στο μεσημεριάτικο ήλιο. Από το βορρά ως το νότο ξετυλίγεται σ' ένα απίθανο μάκρος, προβάλλοντας τα γυμνά του χιονοσκεπάστα ψηλώματα ίσαμε τα μεσουράνα, τις απρόσιτες βαθιές χαράδρες και την οργιαστική βλάστηση στα χαμηλά. Από εκεί ψηλά, κοιτάζοντας την κοιλάδα που απλώνεται πέρα, αισθάνομαι γοητευμένος από την απεραντοσύνη και την ποικιλία των χρωμάτων. Καταπράσινος ο Λακωνικός χειμώνας με τον

Πάνω στα
χαλάσματα με τα
ιδιόρρυθμα σπίτια
της παλιάς
πολιτείας, η
πλαγιά του λόφου
συνεχίζεται
ολόρθη και,
κατακόρυφα, σε
ύψος πάνω από
600 μέτρα, είναι
χτισμένο το
κάστρο, κύριο
σημείο αντίστασης
στην όλη αμυντική
οργάνωση του
Μυστρά.

Ευρώτα να κατεβαίνει αργά προς τη θάλασσα προβάλλοντας από τις ροδοδάφνες και τ' άσπρα χαλίκια της κοίτης του. Ένα ίσιωμα στην ποταμιά είναι η Σπάρτη, χώρα αγαθή που γέννησε τη μεγάλη ιδιορρυθμία, τη σύζευξη ελευθερίας με την πειθαρχία.

Το μόνο πράγμα στην Πελοπόννησο που σε υποδέχεται με ευγένεια παλιού άρχοντα είναι ο Μυστράς, περιτυλίγεται σε μια αόρατη ρεβεράντζα, δέχεται μέσα σου μια μαρτυρία μν-στηρίον και νοιώθεις μια ανάταση (7).

Κοιτώ χαμηλά και στα πόδια του κάστρου απλώνεται η παλιά Βυζαντινή πρωτεύουσα, όμως δεν είναι ώρα της ακόμα, το κάστρο με περιωφίγγει, γι' αυτό θα μιλήσω πρώτα. Το κάστρο είναι κτισμένο στα 1249 από τον πρίγκιπα **Γουλιέλμο**. Μετά την κατάληψη της Μονεμβασίας το 1249 κυριεύσε και δούλωσε όλον τον τόπον του Μωρέως, και τότε επεριπάτει από τόπον εις τόπον, ως αφέντης και πρίγκιπας όπου ήτον. Όμως τα χρόνια εκείνα στα απλησίαιστα λαγκάδια του Ταύγετου ζούσε η απειθαρχη φυλή των Σλάβων Μηλιγγών, επικίνδυνα κοντά στην αγαπημένη του κατοικία. Ο Γουλιέλμος αποφάσισε πως δεν είχε άλλο τρόπο για να τους αποκόψει από το να κτίσει κάστρο για να προστατεύσει την

κοιλιάδα. Και από την Μονεμβασιάν εκαβαλίκευσε αντός ο πρίγκιπας Γουλιέλμος και ήλθεν εις Λακεδαιμονίαν, και εκεί έκαμε κονσέγιον μετά των αρχόντων αυτού και τους ηρώτησε ποιος τόπος τους αρέσει δια να κτίσει κάστρον δυνατόν και σίγουρον και εσυμβούλευσαν αυτόν, επάνω εις το βουνόν της Λακεδαιμονίας, όπου απέχει έως δύο μίλλια, εκεί να το κτίσουν ότι δεν είναι άλλος τόπος καλλιώτερος και δυνατώτερος από εκείνον. Και ήρσε του η βουλή τους και ο τόπος, και της ώρας ώρισε και εμαζώχθησαν μαστόροι και υπουργοί, και έφεραν πάσαν ύλην και ασβέστην και πέτρες, ξύλα και άλλην υπηρεσίαν του κτίσματος και μαζί άρχισαν και έκτισαν το κάστρον και το ετελείωσαν και το εξέφλησαν υψηλόν και ευμορφότατον, και το ονόμασε Μιζηθράν, διότι ο τόπος εκείνος έτζι ελέγεται Μιζηθράς και τα Ελληνικά λέγεται Σπάρατα (8).

Η φυσική θέση του τόπου είναι εξαιρετική. Το έμπειρο βλέμμα του Γουλιέλμου έπεσε στον κωνικό λόφο πάνω από την πεδιάδα πού μερικοί λένε πως επέχει τη θέση της Ομηρικής Μέσσης (9). Προς τη δύση και το νότο απότομοι γκρεμοί τον χώριζαν από την κύρια οροσειρά του Ταύγετου. Προς το βορρά και

(5) Το κάστρο του Μυστρά είναι κτισμένο σε υψόμετρο 634 μέτρων. Απόσπασμα του Φώτη Κόντογλου.

(6) Στράτη Μυριβήλη, Από την Ελλάδα, Ταξιδιωτικά, Εστία, 1956.

(7) Μίνως Αργυράκης, Ο Γύρος της Ελλάδας, Καστανιώτης, 1984.

(8) Περιγραφή από τον Ψευδο-Δωρόθεο Μονεμβασίας.

(9) Ιλιάς, Β, 582, Ομήρου Ιλιάδα, CD Rom, TLG Thesaurus Linguae Graecae, University of California, 1992.

την ανατολή, οι πλαγιές απότομες, εύκολα προσπατευόντουσαν. Από την κορυφή η θέα απρόσκοπτη τόσο στην πεδιάδα όσο και πίσω στην καρδιά της οροσειράς, σε δυο μεγάλες χαράδρες. Ο δρόμος για την Καλαμάτα στα βορινά, που περνούσε το στενό του Λαγκαδά, το μόνο πέρασμα από τη μια πλευρά της οροσειράς στην άλλη, κατάλληλο για ιππικό, βρισκόταν σε μικρή απόσταση από τους πρόποδες του λόφου που ήταν γνωστός ως **Μυζηθράς**, πιθανόν γιατί έμοιαζε με το γνωστό τυρί σε σχήμα κώνου. Η παραλλαγή του ονόματος οδήγησε αργότερα στο όνομα Μυστράς διατηρημένο ως τα σήμερα. Ο λόφος ήταν μάλλον ακατοίμητος και σύμφωνα με μερικούς στην κορυφή του υπήρχε ένα μικρό παρεκκλήσι αφιερωμένο στον Άγιο των βουνών.

Ο πρίγκιπας Γουλιάμος ήθελε να αυξήσει την

επικράτειά του, ήταν πολύ φιλόδοξος. Έτσι, όταν πέθανε η πρώτη γυναίκα του βιάστηκε να παντρευτεί μια αρχόντισσα Λομβαρδινή⁽¹⁰⁾, που ήταν κληρονόμος στο ένα τρίτο της Εύβοιας. Σε λίγα χρόνια πέθανε και αυτή και ο πρίγκιπας διεκδίκησε την κληρονομιά της με σκοπό να επεκταθεί και στην άλλη Ελλάδα. Οι Λομβαρδοί κάλεσαν σε βοήθεια τους Ενετούς και νικήθηκε κατά κράτος, δε μπόρεσε όμως να ησυχάσει. Η τρίτη γυναίκα του, η Άννα, κόρη του Μιχαήλ της Ηπείρου, πήρε προίκα της ολόκληρη τη Θεσσαλία και ο πεθερός του την υπόσχεση του Γουλιέλμου πως θα τον βοηθήσει εναντίον των Ελλήνων της Αυτοκρατορίας της Νίκαιας. Η μάχη της Πελαγονίας που ακολούθησε ήταν καταστροφική. Ο Γουλιέλμος προσπάθησε να διαφύγει μεταμφιεσμένος αλλά τον ανακάλυψαν μέσα σ' ένα αχυράνα και τον αναγνώρισαν από τα πεταχτά του δόντια, μαζί του συνελήφθησαν

Τα λιγοστά κυπαρίσσια ανατείνουν προς τα ύψη το καλογερίστικο παράστημά τους. Και στους τοίχους των σπιτιών, που μισογκρεμισμένοι και καταφαγωμένοι από τους καιρούς, ονειρεύονται την αίγλη των περασμένων, ο πράσινος κισσός έρχεται να κρύψει με την αριστοκρατική του ευγένεια και τη συμπόνια του τις βαθιές πληγές.

Ο δρόμος φιδογουριστός και στενάχωρος ανεβαίνει την πολιτεία ως τα ριζά του κάστρου. Σε πολλά σημεία καμάρες μεταξύ των γειτονικών σπιτιών σχηματίζουν σκιερά περάσματα. Φρουριακή αρχιτεκτονική μιας εποχής που δε μπορούσε κανείς να βγει από το σπίτι του, ούτε ημέρα, χωρίς να βαστά όπλα. Οι Παλαιολόγοι έβαλαν τάξη, ειρήνεψαν τα μέρη και το Μυστρά που έφθανε να έχει 40.000 κατοίκους εκείνους τους χρόνους.

και όλοι οι βαρόνοι του. Η μάχη έδωσε τέλος στις φιλοδοξίες των Αγγέλων της Ηπείρου και οδήγησε το πριγκιπάτο της Αχαΐας σε περιπέτειες. Ο Αυτοκράτορας Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος της Νίκαιας άρχισε να παίρνει το προβάδισμα. Οδήγησε τον Γουλιέλμο και τους άλλους αιχμαλώτους βαρόνους στην αυλή του στη Νίκαια όπου γρήγορα έγινε συμπαθής καθώς μιλούσε τα ελληνικά. Όταν το 1261 ο Μιχαήλ εισήλθε θριαμβευτής στη Κωνσταντινούπολη μετά την ανάκτησή της από τους Βυζαντινούς, ο Γουλιέλμος ήταν ένας από αυτούς που τον ακολούθησαν, ως ζωντανό λάφυρο στη θριαμβευτική είσοδο στην Πόλη

των Πόλεων. Λίγους μήνες αργότερα ο Μιχαήλ πρότεινε στο Γουλιέλμο να τον αφήσει ελεύθερο αρκεί να του παραδώσει τα κάστρα της Μονεμβασιάς, της Μάινας (Μάνης) και του Μυστρά, που ήταν προσωπική του περιουσία. Ο Γουλιέλμος αποδέχθηκε τους όρους με την προϋπόθεση πως θα τους επικύρωνε η Κούρτη⁽¹¹⁾ του πριγκιπάτου. Το καλοκαίρι του 1261 η πρόταση των Βυζαντινών έφτασε στην Πελοπόννησο. Η Κούρτη συνήλθε στο Νύκλι⁽¹²⁾ αποτελούμενη από τις γυναίκες των αιχμαλώτων αρχόντων ή τις χήρες όσων είχαν αποθάνει, μαζί μ' αυτές μόνο δυο ηλικιωμένοι άντρες. Όπως ήταν φυσικό, σ'

(10) Η Καριντάνα Δαλλεκάτσερι.

(11) Βουλή. Το ανώτατο συμβούλιο των Φράγκων αρχόντων.

(12) Πρόκειται για την Τεγέα. Η συνέλευση αυτή, μοναδική στην παγκόσμια ιστορία, έμεινε γνωστή με το όνομα Βουλή των Κυριών.

Μια από τις παλαιότερες βρύσες του Νέου Μυστρά είναι η βρύση του Κρεβατά χτισμένη το 1300.

Επιβλητικό πέτρινο καμπαναριό στο Νέο Μυστρά.
ΦΩΤ. ANNA ΚΑΛΑΪΤΖΗ

ένα τέτοιο συνέδριο συγκροτημένο μ' αυτούς τους όρους, επρόκειτο να επικρατήσει το αίσθημα περισσότερο από τους πολιτικούς λόγους. Αργά το φθινόπωρο, ο Γουλιέλμος Βιλλαρδουίνος επέστρεψε μαζί με τους αρχόντους του, αφ' ου πρώτον ωρκίσθη πίστιν εις τον αυτοκράτορα ως υποτελείς αυτού. Στους πύργους του κάστρου του Μυζηθρά τα Φραγκικά γκόνφαλον⁽¹³⁾ έδωσαν τη θέση τους στους δικέφαλους⁽¹⁴⁾ των Βυζαντινών. Η κεφαλή, ο Βυζαντινός διοικητής, σάλθηκε στη Μονεμβασιά αλλά ο Μυστράς γρήγορα αναδείχθηκε ως κέντρο. Οι Έλληνες συφαιμελοί ανέβαιναν να φωλιάσουν κάτω από το κάστρο κίζοντας πυργόσπιτα και εκκλησίες καθώς βρήκαν προστασία, νερά που αφθονούσαν, την έδρα της Ιεράς Μητρόπολης και διακυβέρνηση από ομοεθνείς και ομόθητους. Λίγο αργότερα οι Φράγκοι προσπάθησαν να πάρουν πίσω το κάστρο. Απο δε του βράχου του Μυστρά, έβλεπεν η αυτοκρατορική φρουρά τους υψηλούς Φράγκους ιππότες διπτεύοντας μετά του μεγαλοπρεπούς αυτών κυρίου την πεδιάδα του Ευρώτα, όπως μεταβώσιν εις την προσφιλή έδρα του ηγεμόνος, την Λακεδαιμονίαν. Ο Λατίνος Επίσκοπος είχε διαβεβαιώσει το Γουλιέλμο πως δε δεσμεύεται από τον όρκο του καθώς τον έδωσε στο σχηματικό Παλαιολόγο. Έτσι άρχισε ένας πόλεμος που κράτησε με τα μεσοδιαστήματα δυο αιώνες

κατά τη διάρκεια των οποίων η Βυζαντινή δύναμη μεγάλωνε και η Φραγκική μειωνόταν.

Η Πολιτεία και το Δεσποτικό

Από το ολόδροσο χωριό του Νέου Μυστρά, με τα φουντωτά περιβόλια, τον πλάτανο της μικρής πλατείας και τις παλιές βρύσες, που μια από τις παλαιότερες είναι η βρύση του Κρεβατά χτισμένη από το 1300, ξεκινώ το επόμενο πρωί. Η φωτιά στο τζάκι της ταβέρνας του Γιώργου στην πλατεία έχει από ώρα φουντώσει και το καφεδάκι με ενισχύει πριν αποφασίσω να κινησω για την πολύωρη περιήγηση στο χθες. Λίγο έξω από το χωριό περνά ένα λιθοκτίστο γεφύρι. Κάτω απ' αυτό τρέχει ο Παντελεήμονας, ένας χείμαρρος που καταρραυάει κατεβαίνοντας από μια κοφή χαράδρα πίσω από το Φράγκικο κάστρο. Το κάθετο της κόψιμο δείχνει ακόμα πιο απότομο το βουνό του Μυζηθρά. Σε λίγο βρίσκομαι σε μια άλλη πολιτεία. Αρχίζουν τα κάστρα, τα ερείπια των παλατιών, οι εκκλησίες, τα κυπαρίσσια και το παραμύθι το μεσαιωνικό αρχίζει να πλέκεται.

Καμιά από τις μεσαιωνικές πολιτείες του κόσμου, και ονοματίζει το Τολέδο, την Καρκασόνη, την Άβιλα και αρκετές άλλες ο Κώστας Ουράνης, δεν έχει καθώς λέει την ποιητική, την παραμυθένια ατμόσφαιρα του

(13) Η σημαία των Φράγκων αρχόντων.

(14) Ο Δικέφαλος Αετός, έμβλημα του οίκου των Παλαιολόγων. Το άγιο πουλί, όπως το αποκαλούσαν οι Λακεδαιμόνιοι.

Ο Βασίλειος ΙΑ΄ Παλαιολόγος πέφτει στη πύλη του Ρωμανού. Η λαϊκή μούσα τον θέλει μαρμαρωμένο να περιμένει στους αιώνες το λυτρωμό. Κάθε χρόνο στις 29 Μαΐου ο Νέος Μυστράς τιμά τη μνήμη του με εκδηλώσεις και επιμνημόσυνη δέηση.

Μυστρά. Όλες αυτές οι πολιτείες του παρελθόντος είναι λίγο πολύ μελαγχολικές, και δεν τις αφήνει κανείς χωρίς κρυφή ανακούφιση. Και τούτο γιατί δεν είναι νεκρές, αλλά πεθαίνουν, γέριες και ξεπεσμένες, απελπιστικά αργά. Αντίθετα ο Μυστράς έχει πεθάνει άξαφνα, εν πλήρη ζωή, όπως η Πομπηία με την οποία μοιάζει. Δεν έζησε για να ξεπεραστεί και να χάσει μέσα στο απορροφητικό παρόν το χαρακτήρα και την παλιά ατμόσφαιρα. Υπάρχουν και άλλα μεσαιωνικά ερείπια στην Ελλάδα, κάστρα, λογίων λογίων δυναμάρια, πύργοι, οχυρά φυλάκια. Πουθενά δεν υπάρχει δεύτερος Μυστράς. Αυτός είναι το μοναδικό μας απομεινάρι Βυζαντινής πόλης. Φαίνεται κτισμένος βιαστικά ωσάν να πλησίαζαν οι εχθροί και να μην περίσσευε καιρός για πατριζική δουλειά, μια οχυρή πόλη σε τρία επίπεδα. Στο κάστρο της κορυφής είχε την έδρα του ο στρατηγός. Στη Χώρα, στο δεύτερο επίπεδο προς τη βορινή κυρίως πλευρά το συγκρότημα των παλατιών και οι δημόσιες υπηρεσίες. Και στο τρίτο επίπεδο, την περιτειχιωμένη επίσης κάτω Χώρα, κτίστηκαν

τα περισσότερα αρχοντικά με πιο γνωστά το σπίτι του Φραγκόπουλου, του Λάσκαρη και τ' αρχοντικά των Κρεββατάδων αλλά και οι σημαντικότεροι ναοί. Ένας λαβύρινθος από ερείπια με δυο χιλιάδες σπίτια που έχασαν τις σάρκες τους και απόμειναν σκελετοί. Ο ξεπεσμός στους ανθρώπους φέρνει λύπη, τ' άψυχα όμως τα κάνει συμπαθέστερα. Δεξιά και αριστερά του κεντρικού δρόμου, που μόλις έχει φάρδος δύο μέτρα, πλήθος κατοικίες ρημάζουν και φράχτες που τους αγκαλιάζουν βρόχια φρέσκου κισσού. Η Μαριάρα στα ριζά του Μυστρά, είναι ο ακ-ραίος σταθμός της σωματικής ευφροσύνης. Από εκεί και μετά αρχίζει το σακαφάλωμα, η περιπλάνηση ανάμεσα σ' ένα κόσμο θλιβερού και σιωπηλού μεγαλείου καθώς βγαίνεις από τις καστρόπορτες, στο στρώψιμο ενός δρόμου, στο πλάτωμα μιας εκκλησιάς, καθώς στρέφεις τα μάτια προς το πράσινο φύλλο του κάμπου του Ευρώτα. Εδώ στα χαμηλά, στην αρχή της κάτω Χώρας του πολίσματος στρέφω το βλέμμα ψηλά στο καστέλι. Σαν αγιογραφία έλαμπε στο πρωινό φως, γεμάτη μαύρα κυπαρίσσια

Κοντά στα τείχη της πολιτείας κολλούν νεώτερα κτίσματα. Οι ανάγκες των κατοίκων αντιπαλεύουν αρκετές φορές με την ιστορία και την προστασία των μνημείων. Ο βαθμός συνύπαρξης είναι ένα ακόμα ζητούμενο μεταξύ τοπικής κοινωνίας και αρμοδίων.

και ηλιοψημένες εκκλησίες και αόρατες γαλάζιες παρουσίες ο Μυστράς. Ο ιερός αυτός λόφος, όπου γεννήθηκε η Νέα Ελλάδα, έχει φανερές και μυστικές γοητείες. Η περιπλάνηση μέσα στους πετρώδεις και ανηφορικούς δρομάκους συνέχισε το παραμύθι, αντί να διαλύσει τη μαγεία του. Νομίζεις στην αρχή πως οι πέτρες δεν είναι νεκρές, τα ερείπια πως δεν είναι σιωπηλά και τα παλάτια γεμάτα άρχοντες και πολεμιστές. Στην εποχή της ακμής χιλιάδες ήταν οι κάτοικοι. Ο περιώνυμος αποδημητής Κυριάκος ο Αγκωνίτης επισκέφτηκε το Μυστρά το 1437. Εύρε δε εν αυτώ λαόν οικούντα εν αυτώ, του οποίου η σωματική ευρωστία υπεμίμησκε τους προγόνους και εθαύμασε την ηράκλειαν ρώμην νεανίου, όστις είχε ζωγήσει κάπρον παρά τον Ευρώταν.

Προχωρώ ψηλότερα στην απάνω πόλη που έμεναν οι Δεσπότες του Μορέα με τους τίτλους της Αυλής, σπαθάριους, συγγέλους,

πρωτοβεσιτάριους. Περνώ από δρομάκια με μυτερό, σκληρό κάλντερίμι, τύραννος των ποδιών. Εδώ και εκεί μερικά αρχοντόσπιτα διατηρούνται. Η μάνητα του πολέμου και του χρόνου σάρωσε για πάντα ένα ιστορικό παρελθόν και οι αναστηλωμένες εκκλησίες δημιουργούν μια ατμόσφαιρα μυστηριακή όπου αναδύονται θρύλοι από ένα παρελθόν τόσο μακρινό μα και τόσο κοντινό στην ιστορική μνήμη. Και αν έχεις λίγο φαντασία δεν είναι δύσκολο να δεις το βυζαντινό λάβαρο να κυματίζει στο θεόρατο τετράγωνο πύργο που παραστέκει την πύλη του εξωτερικού περιβόλου, ούτε είναι δύσκολο να νομίσεις πως ξαφνικά όλα ζωντάνεψαν στη νεκρή πολιτεία και πως κατάφραχτοι Φράγκοι ιππότες πάνω σε χρυσοφάλαρα άτια και Βυζαντινοί στρατηγοί θα προβάλλουν από τα χορταριασμένα κάλντερίμια και θα παρελάσουν μπρος στα έκθαμβα μάτια σου μαζί με Βενετσιάνους τροβαδούρους και γλεντζέδες σαλιμπάγκους. Τρομπέτες, πολύχρωμα φλάμ⁽¹⁵⁾, άλογα, στο-

(15) Μικρή σημαία στην άκρη της λόγχης των ιπποτών με τα χρώματά τους.

λές, κρήνη και κοντάρια ανακατεύονται στο διψασμένο μυαλό πάνω στα λιθόστρωτα. Στις αφιδωτές πύλες αντηχεί το κροτάλλισμα των καρβαλαραίων μαζί με τη μουρμούρα των κυράδων, και τη μυρμηγκιά των βιλλάνων και των κολίγων.

Τι σημασία έχουν οι χρονολογίες; Ο Μυστράς χωρίς ζωή ζει μια αυταπάτη και ένα θρύλο. Έχει τη μυστηριώδη εκείνη ατμόσφαιρα που διατηρεί η σκηνή του θεάτρου μετά την παράσταση. Τα πολεμικά του τείχη, τα σπίτια του που ανηφόριζαν προς το Δεσποτικό, με τις εκκλησίες και τους περήφανους πύργους λουσμένους διάφανο φως, εμφανίζονται σαν

εικόνα εικονογραφημένου βιβλίου παιδικών παραμυθιών. Έχω σταθεί στη πλατεία μπρος στο Δεσποτικό, στο συγκρότημα των παλατιών. Ερείπια μέχρι πριν μερικά χρόνια κείτονταν τα άλλοτε θαυμαστά κτίσματα και μισογκρεμισμένοι τοίχοι θύμιζαν αμυδρά την πρόσκαιρη ανθρώπινη δόξα και δύναμη. Σήμερα οι σκαλωσιές από τα έργα αναστήλωσης περιζώνουν το κτίριο που ανακτά με αργούς ρυθμούς την πρότερη μεγαλοπρέπεια του.

Στα βόρεια της πλατείας της πόλης, σε ένα άνδρηο, χτίστηκε αρχικά από τους πρώτους στρατηγούς, ένα ορθογώνιο οικοδόμημα και λίγο πιο μακριά τα μαγειρεία με τις υπόγειες

Σε μια προεξοχή στα βόρεια του Μυστρά στέκουνε τα δεσποτικά παλάτια των Καντακουζηνών και των Παλαιολόγων, ή τα «σαράγια της βασιλοπούλας», όπως τα λένε οι άνθρωποι του τόπου.

Το συγκρότημα των παλατιών παραδομένο στις άρπαγες του χρόνου. (Φωτογραφικό λεύκωμα Γεωργιάδη - Αρχείο του ΕΛΙΑ).

δεξαμενές τους. Χτίσματα με αυστηρές προσόψεις και ελάχιστα δυτικότροπα λογχόσημα παράθυρα. Στον περίβολό τους μπαίνουμε, αφού περάσουμε κάμποσα χορταριασμένα χαλάσματα, από την πύλη της Μονεμβασιάς, που έκλεινε νοτιοανατολικά τον πύργο και τα τείχη της πάνω Χώρας, όπως και η πύλη του Ναυπλίου στη βορειοδυτική πλευρά. Κατόπιν οι πρώτοι Δεσπότες από τον οίκο των Καντακουζηνών συνέδεσαν τα δύο χτίρια και έχτισαν στην προέκτασή τους προς τα δυτικά μια δώροφη κατοικία που περιελάμβανε πολλές αίθουσες και στα βόρεια είχε μια ανοιχτή στοιά η οποία ανοιγόταν προς την κάτω Χώρα και τον Ευρώτα. Τέλος οι Δεσπότες

από τον οίκο των Παλαιολόγων έχτισαν στα δυτικά της πλατείας σε ορθή γωνία ένα μεγάλο τριώροφο κτίριο μπροστά στο οποίο ανοιγόταν στα ανατολικά μια μακριά δώροφη ανοιχτή στοιά που στήριζε ένα μπαλκόνι μπροστά από την ευρύχωρη αίθουσα του θρόνου, η οποία κατείχε όλο το μήκος του κτιρίου. Τα παράθυρα της αίθουσας επιστέφονται από οξυκόρυφα τριλόβα τόξα. Ψηλά οι τοίχοι έφεραν κυκλικούς φεγγίτες.

Η αίθουσα του θρόνου των Παλαιολόγων ήταν μικρογραφία των ανακτόρων των Βλαχερνών στη Βασιλεύουσα, περιώνυμων για τις τελετές τους. Με τριάντα τρία μέτρα μήκος και πλήθος παράθυρα διατηρεί ακόμα την

Τα παλάτια έχουν φάρδος και μεγαλείο. Με τις φτερούγες τους διάπλατα ανοιχτές, μοιάζουν σαν πελώρια καστανή πεταλούδα, που την παρέσυρε ο σιρόκος και την έριξε απάνω σε τούτη την πλαγιά. Στο βάθος η Σπάρτη, χώρα αγαθή, και ο νηριοβριθύς Ευρώτας

κόγχη όπου ήταν ο θρόνος, όπως και τα κουφώματα από όπου περνούσε μέσα η ζέστη όταν άναβαν στα κάτω διαμερίσματα τα τζάκια στη γραμμή για να θερμαίνεται το παλάτι τις κρύες χειμωνιάτικες νύκτες που ο Ταΰγετος δεν αστειεύεται. Θα αναδειχθεί, λένε, στο αλλοτινό μεγαλείο η αίθουσα μετά το τέλος των έργων (16). Θα μπορούσε να φανταστούμε πως ήταν όταν το κατοικούσαν οι Παλαιολόγοι που είχαν μεταφέρει στο Μυστρά τις πολυτέλειες και την εθιμοτυπία της Βυζαντινής αυλής, τις δέσποινές τους με τις βαρύντιμες μεταξωτές εσθήτες και τα πλούσια φανταχτερά κοσμήματα, τους αυλικούς και τους σωματοφύλακές τους. Στα γιορτάσια θα φωταγωγούσαν όλη την πλατεία και οι μυρωδιές από τις κουζίνες θα έφταναν σίγουρα ως έξω.

Είναι αλήθεια πως οι Βυζαντινοί μαγειρεύανε πολλά λαδερά, αγαπούσαν τα κρεμμύδια κι έπιναν το κρασί ρετινατό, αλλά τα παλάτια τους ήξεραν να τα γεμίζουν λουλούδια, μυρωδιές και κομψές γυναίκες. Οι Βυζαντινές πατρικίες άφησαν εποχή. Πολύ πριν ξυπνήσει η Ιταλία, η Βυζαντινή χειροτεχνία την είχε πλημμυρίσει με κοσμήματα, κρύσταλλα, σμάλτα και υφάσματα, τις έδιναν μαθήματα γούστου. Μολονότι ήμερος ο μεσαιωνικός ελληνισμός στάθηκε εν τούτοις προμαχώνας εναντίον των βαρβάρων. Επί χίλια χρόνια οι στρατοί του περιφέρανε νικηφόρες τις αυτοκρατορικές σημαίες από την ανατολή στη Δύση. Ούννοι και Βάνδαλοι που διέλυσαν τη Ρώμη, τσακίστηκαν απάνω του. Τα όπλα του Αλέξανδρου είχαν απαλλάξει για εκατοντάδες χρόνια την ανατολική Μεσόγειο από κάθε ασιατικό κίνδυνο. Τελικά η ιστορία επαναλήφθηκε, το Βυζάντιο ανέλαβε σε πλατύτερη σκηνή το ρόλο των αρχαίων Αθηνών και της Σπάρτης. Η διάλυση του Σασσανιδών αποδυνάμωσε όμως το κράτος. Οι Άραβες, οι Σελτζούκοι ακολούθησαν δοκιμάζοντας συνεχώς τις δυνάμεις του. Επτακόσια χρόνια προσπαθούσαν οι Τούρκοι να βάλουν πόδι στην Βαλκανική, μα τους εμπόδιζε. Έτσι έδωσε καιρό στην Ευρώπη να δυναμώσει και όταν το

Βυζάντιο έπεσε η Δύση ήταν ώριμη να το διαδεχθεί. Στο μακρύ του βίο συχνά είδε αναγεννήσεις και περιόδους λαμπρότητας, συχνά πάλι έφτασε στο χείλος της αβύσσου. Πολίτισε, απαράλλαχτα όπως οι αρχαίοι Έλληνες πολλούς λαούς, Σλάβους και Ασιάτες, Αρβανίτες και Ρουμάνους. Για να το σωριάσουν οι εχθροί του, έπρεπε να σαπίσει από την πολυκαιρία. Και το δράμα του θανάτου άρχισε από εδώ, από το Μυστρά.

Συ εκλεκτός, Συ άξιος, Συ σεβαστός, Συ ευσεβής

Ο Δεσπότης Θεόδωρος (17) πάθαινε κρίσεις μελαγχολίας, δεν τα πήγαινε καλά με την Ιταλίδα γυναίκα του (18), οι δολοπλοκίες του Μυστρά φαίνονταν σ' αυτόν ματαιώ-

τητα και η ζωή του μοναστηριού καλύτερη από του ηγεμόνα. Σε μια από αυτές τις κρίσεις ανακοίνωσε την πρόθεσή του να μπει σε μοναστήρι και να παραδώσει την αρχή στον δραστήριο Κωνσταντίνο Παλαιολόγο. Ο αυτοκράτορας Ιωάννης (19) δέχτηκε την πρό-

ταση και στα 1427 έφτασε στο Μοριά με τον Κωνσταντίνο και τον πιστό του Φραντζή(20), για να εγκαταστήσει το νέο Δεσπότη. Αλλά όταν έφτασε η ακολουθία είδε πως ο Θεόδωρος, όπως όλοι οι ηγεμόνες που αγαπούν στη θεωρία την ιδιωτική ζωή αλλά στην πράξη

(16) Κάποτε τα έργα θα τελειώσουν, έτσι ελπίζουν όλοι στην τοπική κοινωνία. Από το 1984 έχουν αρχίσει οι συστηματικές ανασκαφές και στις αναστηλώσεις εργάζονται λίγοι με πολύ αργούς ρυθμούς. Το έργο χρηματοδοτεί το Ελληνικό Δημόσιο και η Ευρωπαϊκή Ένωση. Πληροφορίες για αυτό από την Εφορεία Αρχαιοτήτων δίνονται ελάχιστες ή καθόλου με την δικαιολογία (;) του αδημοσίετου αρχαιολογικά υλικού.

(17) Θεόδωρος Β', 1407-1443.

(18) Πρόκειται για την Κλεόπα Μαλατέστα, της οικογένειας των Μαλατέστα που κυβερνούσαν το Ρίμινι. Γάμος περί το 1405.

(19) Ιωάννης Η' Παλαιολόγος, 1425-1448.

(20) Φραντζής ή Σφραντζής Γεώργιος, Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1401, συνδέθηκε με τους Παλαιολόγους ιδιαίτερα από τον Κωνσταντίνο ΙΑ' και χρησιμοποιήθηκε σε διοικητικές και διπλωματικές θέσεις. Έγραψε το Χρονικό της Άλωσης.

**Μητρόπολη, Αγ.
Δημήτριος.
Εσωτερικό.**

**Μητρόπολη, Αγ.
Δημήτριος.
Η ετοιμασία του
θρόνου.**

δεν αφήνουν τις χαρές της εξουσίας, είχε αλλάξει γνώμη. Οι ντόπιοι άρχοντες δεν δέχτηκαν την παραίτηση του πιστού τους Δεσπότη. Έτσι παρουσιάστηκε η ανάγκη να τακτοποιηθεί ο Κωνσταντίνος που είχε στη κατοχή του μερικές πόλεις στη Μαύρη θάλασσα, με παραχώρηση νέων αλλού. Αυτό οδήγησε στην κατάκτηση του Φράγκικου Μοριά.

Δεκέμβριο του 1427 ήρθε ο **Κωνσταντίνος Δραγάσης Παλαιολόγος** στην Πελοπόννησο. Ήταν τότε 22 χρονών, δραστήριος, οξυτάτος την αντίληψη, καλά γραμματισμένος, φιλόδοξος. Βρήκε την Ελλάδα γερασμένη, ενώ οι καιροί μένανε πάντα νέοι. Οι Τούρκοι με τον σουλτάνο Μουράτ έστηναν τότε τις σκηνές τους στην Ουγαγιά. Κανείς δεν μπορούσε να τους σταματήσει. Τα δυνατά κάστρα του Μοριά χρόνια τώρα πρόσμεναν να 'ρθει ένας αφέντης να διώξει τους Φράγκους, μα όσους χρόνους πρόσμεναν τόσες φορές δεν είχαν έλθει. Τούτος ο νιος, ο καινούργιος Δεσπότης, άραγε να ήταν ο λυτρωτής; Ήταν. Αποδείχτηκε ήρωας γιατί αγάπησε κάτι πιο μεγάλο από τη δύναμή του, να σώσει την Αυτοκρατορία που δε βασιπιόταν πια πουθενά. Αν τύχαινε να πάρει το κράτος στ' άξια χέρια του πριν εξαντληθεί σε τέτοιο βαθμό θα είχε κάνει θαύματα.

Μόλις πατά το πόδι του στο Μυστρά παίρνει το Αίγιο, την Καλαμάτα, το Χελμούτζι, τη Μά-νη, διώχνει τους Φράγκους από τη Πελοπόν-νησο. Παντρεύεται την όμορφη Θεοδώρα Τόκκου πολιορκώντας την Πάτρα,

στο στρατόπεδο, μη έχοντας καιρό για βασιλικούς γάμους. Αφού οργάνωσε τον τόπο με γοργότητα, έκτισε τα τείχη του Ισθμού και πέρασε στη Ρούμελη ελευθερώνοντας από τους Τούρκους Βοιωτία και Θεσσαλία. Φθάνει ως τον Όλυμπο με την βοήθεια των Βλάχων. Μα βάστηξε τούτη η γιορτή λίγο, ως το Πάσχα. Ο λαός είχε χάσει την όρεξη του πολέμου, δεν έβλεπε πέρα από τα χωράφια του. Ονόμαζαν Δράκο για την παλικάριά του τον Παλαιολόγο, τον θαύμαζαν, μα τον εγκατέλειψαν. Ξαναγύρισε λοιπόν ο Κωνσταντίνος πίσω στο Μυστρά. Εκεί, μόλις έγινε λίγη ησυχία, άηθισαν πάλι ακρόατητα τα Ελληνικά γράμματα. Κάνοντας σχέδια αναστάσεως της δοξασμένης Σπάρτης, τον βρήκε η πρεσβεία που ήρθε μετά το θάνατο του Ιωάννη από την Πόλη "να ως βασιλέα στέψει τον Δεσπότη Μορέα κυρ Κωνσταντίνον". Η στέψη αυτή έγινε στη Μητρόπολη, στον Άγιο Δημήτριο *Στις έξι του Γενάρη. Ναι, στις έξι του Γενάρη θα στεφθεί Αυτοκράτορας. Ο ήχος από τις καμπάνες, που χτυπούσαν χαριμόσυνα όλες μαζί, τα πλούσια φορέματα των αρχόντων, οι γυαλιστερές στολές των οφικιάλιων, το φως από τα κεριά και τις καντήλες, τα ιερά άμφια του Μητροπολίτη και των παπάδων, η κατάνυξη του εκκλησιάσματος, που άκουγε τα ιερά λόγια που τόσες φορές είχαν ειπωθεί στη Μεγάλη Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης, στις στέψεις των Αυτοκρατόρων, και πρώτη φορά ακούγονταν εδώ, τον έκαναν να νοιώθει δάκρυα ν' ανεβαίνουν στα μάτια του. Άξιος Άξιος, Δόξα εν Υψίστοις Θεώ και επί γης*

ΦΩΤ. ΟΙΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ-ΣΠΑΡΤΗ

Ειρήνη. Φωνή που επαναλήφθηκε τρεις φορές από το αρχοντολόι και τρεις από το λαό. Οι άρχοντες γιόρταζαν, οι ιερείς το ίδιο, το ίδιο και ο λαός. Εκείνος όμως, ο εστεμμένος Αυτοκράτωρ, ο Κωνσταντίνος ο Παλαιολόγος ζούσε κι εκείνος τη μεγάλη στιγμή της στέψης. Τη ζούσε όμως όχι όπως οι άλλοι. Δεν έβλεπε γιορτάσι, δεν έβλεπε χαρά. Δεν ένοιωθε τα στήθη του να φουσκώνουν από περηφάνια, που τώρα γινόταν ο πρώτος της Αυτοκρατορίας. Το στέμια τ' ένοιωθε βαρύ. Ο πορφύρεος χιτώνας έμοιαζε σαν κάτι αφόρητο. Το φόρεσε και άκουσε τις ευχές του λαού, είδε μάτια δακρυσμένα γύρω του και το στήθος του φούσκωσε από ένα δύσκολο κρυμμένο στεναγμό. Όλοι, αρχοντολόι και λαός, περίμεναν τα πάντα από εκείνον. Περίμεναν τα θαύματα, περίμεναν ένα ξαναζωντανέμα.

Περίμεναν το μάνα από τον ουρανό, ενώ κανείς τους δεν θα κούναγε το χέρι του να τον βοηθήσει. Κανείς σχεδόν δεν θα παρουσιαζόταν ανθόρμητα να πυκνώσει τις τάξεις του στρατού του, κανείς δε θα άνοιγε τα σκοτεινά δώματα, που φύλαγε τους θησαυρούς του να δώσει για την Αυτοκρατορία που χαροπάλευε και ψυχροραγούσε. Οι ιερείς έψελναν και φορούσαν χρυσά άμφια στολισμένα με πολύτιμες πέτρες. Οι μοναχοί ντυμένοι με τ' απλά τους μαύρα ρούχα, έμοιαζαν φτωχοί. Τα μοναστήρια τους όμως ήταν γεμάτα χρυσάφι και ασήμι, που θα μπορούσαν να στυλώσουν στα πόδια της την Αυτοκρατορία, που θα έδιναν τα μέσα στους βασιλικούς ταρσανάδες να χτίσουνε καινούρια πλοία, που θα αγόραζαν καινούργιους μισθοφόρους από τη Δύση, μιας και οι Ρωμιοί δεν ήθελαν τον πόλεμο. Τα μάτια

*του πορφυροντυμένου Κωνσταντίνου ανέβη-
καν ψηλά στον Παντοκράτορα, που κοίταζε
αυστηρός από τον τρούλο το εκκλησίασμα και
στα χείλη του σχηματίσθηκε βουβά μια ικεσία:
Κύριε, βοήθησέ με, να κρατήσω ως το τέλος το
βαρύν φορτίο που επωμίσθηκα. Του Κωνσταν-
τίνου, του Μεγάλου Βασιλέως και Αυτοκρά-
τορος, πολλά τα έτη.... (21)*

Τα τέσσερα χρόνια που του έμελλε να ζήσει ως Αυτοκράτορας ήταν μια μαρτυρική αγωγή. Οι Τούρκοι είχαν πάρει όλη την ύπαιθρο, μόνο η Πόλη έμενε Ελληνική. Προσπάθησε να οργανώσει αυτό το απομεινάρι πριν πέσουν πάνω του οι Τούρκοι, μα κανείς δεν τον βοηθούσε, ούτε η Ευρώπη, ούτε οι ντόπιοι. Σ' ένα γράμμα του προς τον Φραντζή λέει: *Τίνα δύναμαι συμβουλευέσθαι; Μετά μοναχών και των τοιούτων; Απράγμονες εισί (22)*. Πολέμησε σα λεοντάρι με 5.000 στρατιώτες ενάντια

200.000 γενιτσάρων, αλλά ύστερα από δύο μηνών πολιορκία σκοτώθηκε με το σπαθί στο χέρι, ξημερώματα της 29 Μαΐου 1453, αθάνατος στο θάνατό του.

Ο ηρωισμός του πρώην Δεσπότη του Μοριά έγινε θρύλος και ζωογόνησε τους ραγιάδες κατά τους ατελείωτους χρόνους της σκλαβιάς καθώς το παράδειγμά του κράτησε ακοίμητη την εθνική συνείδηση.

Η ιστορία γεμίζει με πυκνές σελίδες όλη την τραγική περίοδο, από την πρώτη ίσαμε την τελευταία άλωση. Από το 1249, που κτίστηκε το κάστρο, ως το 1449, που πέθανε ο Ιωάννης Η' και ήρθαν στο Μυστρά με τη συναίνεση του σουλτάνου Μουράτ, ο Αλέξιος Λάσκαρης Φιλανθρωπινός και ο Μανουήλ Παλαιολόγος Ιάγρος για να δώσουν το θλιβερό στέμμα της ετοιμοθάνατης Αυτοκρατορίας στο δεσπότη του Μοριά κυρ Κωνσταντίνον Παλαιολόγον, ο Μυστράς μένει το τελευταίο προπύργιο του

Η Μητρόπολη, το παλαιότερο χτίσμα, εγκαινιάσθηκε στις αρχές του 14ου αιώνα από τον πρώτο μητροπολίτη που ανέβηκε στον αρχιερατικό θρόνο, το Νικηφόρο Μοσχόπουλο.

Τα γράμματα και η γέννηση της Νέας Ελληνικής συνείδησης

Σούσε τότε ένας άνθρωπος που είχε την τέλεια συνείδηση, πως κάτι περισσότερο από τα τείχη ήταν αναγκαίο για να εξασφαλίσει την ανεξαρτησία. Ο φιλόσοφος, **Γεώργιος Γεμιστός ή Πλήθων** (23). Στην Κωνσταντινούπολη που οι κλασικές σπουδές γνώριζαν άνθηση, μυήθηκε στην Πλατωνική σκέψη. Αργότερα, γύρω στα 1380, η αναζήτηση της γνώσης τον οδήγησε στην Ανδριανούπολη, πρωτεύουσα του Μουράτ Α', που επιδεικνύοντας πνεύμα ανεξιθρησκείας την είχε καταστήσει πνευματικό κέντρο. Παράλληλα ο Μυστράς ήταν περισσότερο από 150 χρόνων πόλη. Και όπως το Βυζάντιο είχε περιοριστεί σε λίγα νησιά και σε μια μικρή περιοχή γύρω από την Κωνσταντινούπολη, η επαρχία του Μοριά είχε αποκτήσει σημασία που ποτέ πριν δεν είχε γνωρίσει. Έτσι ο Πλήθων εγκαταστάθηκε στη Λακεδαιμονία της οποίας έμελλε να καταστεί το κόμημα. Στο Μυστρά διαμόρφωσε το στοχασμό του, εκεί συνέγραψε το μεγαλύτερο μέρος του έργου του, εκεί δίδαξε και εκεί επιχείρησε να θέσει σε εφαρμογή το πρόγραμμά του. Μπορούμε να υποθέσουμε πως η επιλογή της διαμονής του ξάφνιασε τον κομψευόμενο Βυζαντινό κόσμο που δε μπορούσε να θεωρήσει τη ζωή βιώσιμη παρά μόνο στη Θεοφύλακτη. Ο Γεμιστός υπέβαλε τα σχέδιά του για την αναγέννηση της Πελοποννήσου στον Αυτοκράτορα. Για το φιλόσοφο το ριζικό λάθος του συστήματος της στρατιωτικής υπηρεσίας βρισκόταν στο ότι αυτοί που πλήρωναν φόρους ήταν υποχρεωμένοι να εγκαταλείψουν τις γεωργικές τους ασχολίες

ελληνικού κόσμου στην έσχατη απόληξη της ηπειρωτικής Ελλάδας, σ' ένα τόπο που τον διαπερνά η προαιώνια παράδοση της δωρικής αρετής.

Στο διάστημα αυτό ο Μυστράς δεν είναι μο-νάχα ένα τελευταίο χαράκωμα, είναι πολύ περισσότερο ένα εθνικό κέντρο, που ανθίζουν τα γράμματα, μια ελληνική αναγέννηση, ένα αντιστάθμισμα που ανακουφίζει την πληγωμένη ψυχή του έθνους.

(21) Κώστα Κυριαζή, Κωνσταντίνος Παλαιολόγος, Εστία.

(22) Ο Π. Φλώρος είναι πολύ περιγραφικός στο βιβλίο του Ελληνικοί Δρόμοι: Το μεδούλι του Βυζαντίου το ρούφηξε ολόκληρο ο καλόγερος. Διαλύθηκε σε άπειρες κλειστές κοινότητες, τα μοναστήρια. Κοινότητες από άτομα με ανεδαφική, ησυχαστική, αντικοινωνική και αντικρατική νοοτροπία και στάση που αποστέρησε το γένος από την σπονδυλική στήλη της άμυνας του, τα άλκιμα νιάτα. Π. Φλώρος, Ελληνικοί Δρόμοι, Ταξίδια, Το Ελληνικό Βιβλίο, Αθήνα, 1970.

(23) Κατά την παραμονή του στην Ιταλία φαίνεται ότι μετέβαλε το όνομά του από Γεμιστός σε Πλήθων.

Μυστηριακή και γαλήνια ατμόσφαιρα, μια ευκαιρία να αφήσουμε τη ψυχή μας ελεύθερη να πλησιάσει το Θεό.

για να στρατευθούν. Οι συνεχείς στρατεύσεις τότε από αφορμή τις εμφύλιες διαμάχες τότε τις επιδρομές, έκαναν τους στρατευμένους μέρα με τη μέρα απρόθυμους. Αυτό εξηγούσε το γιατί είχε θεωρηθεί απαραίτητη η στρατολογία ξένων μισθοφόρων για την άμυνα, σχέδιο που προκαλούσε αύξηση της φορολογίας και που αποδεικνυόταν ακατάλληλο σε περίπτωση ανάγκης. Για να διορθωθεί το κακό ο Γεμιστός πρότεινε, κατά το πνεύμα της δικαιοσύνης, διαίρεση των αγαθών της χώρας σε ίσα μέρη σύμφωνα με τις τρεις τάξεις, αυτών που καλλιεργούσαν τη γη, αυτών που ήταν παραγωγοί της και αυτών που προσέφεραν υπηρεσίες ασφαλείας, στην τελευταία περιλαμβάνονταν οι στρατιώτες, οι άρχοντες και η αυλή. Η πρώτη τάξη ήταν από όλες η πολυανθρωπότερη, οι χωρικοί δηλαδή, που θα έπρεπε να απαλλάχθουν από τα καταναγκαστικά έργα και από την υποχρέωση να πληρώνουν διάφορους φόρους συχνά πυκνά σ' ένα στράτευμα εισπρακτόρων Σ' ένα μέρος της αντιπαραγωγικής τάξης, τον κλήρο, ελάχιστη εύνοια έδειχνε ο ανορθόδοξος φιλόσοφος, που τις εμπνεύσεις του τις αντλούσε από τον Πλάτωνα παρά από τους πατέρες της εκκλησίας. Στους μοναχούς που τους φιλοσοφείν *μεν φάσκουσι τούτοις, επί δε τούτω τω προσήματι τα πολλά των δημοσίων καρπούσθαι αξιούσιν*, αρνιόταν και την ελάχιστη βοήθεια από τα έσοδα του κράτους. Αυτοί όπως έλεγε *κατασκευάζαν εαυτοίς αργήν και κηφηνώδη έξιν και γι αυτό δεν ήταν άξιοι προνομίων παρά του να μένουν οι κτήσεις τους ελεύθερες φόρου. Δεν είναι παράξενο που αυτή η επίθεση εναντίον τους έγινε αφορμή να ξεσπάσει πάνω του φοβερή η οργή του κλήρου.*

Αλλά ο μεταρρυθμιστικός του ζήλος δεν περιοριζόταν στο ζήτημα της άμυνας. Πρότεινε μια τελωνειακή ζώνη στο Εξαμίλι εναντίον των ξένων. Χώρα σαν την δική μας, έλεγε στους αλληλογράφους του, είναι ουσιαστικά αγροτική. Αυτή είναι η κυριότερη απασχόλησή μας, μπορούμε να παράγουμε στη Πελοπόννησο όλο όσα μας χρειάζονται εκτός από σίδηρο και όπλα, και θα είμαστε πολύ καλύτερα χωρίς ξένα αγαθά. Βλέποντας πως η χειρσόνησος παράγει μαλλί, λινάρι, βαμβάκι συνηγορούσε να καθιερωθεί μεγάλος εξαγωγικός φόρος 5% και πρότεινε την κατάργηση

του χρήματος! Τέλος έστρεψε την προσοχή του στην μεταρρύθμιση του ποινικού κώδικα καθώς θεωρούσε το ίδιο αξιολογική και την υπερβολική ωμότητα και την υπερβολική επιείκεια. Η πρότασή του φυσικά απορρίφθηκε. Ο φιλόσοφος όμως εξακολούθησε να απολαμβάνει την εύνοια της Αυτοκρατορικής οικογένειας. Όταν ο Αυτοκράτορας Ιωάννης επισκέφτηκε το Μοριά το 1428 τον συμβουλευτηκε για την ένωση των εκκλησιών και επικύρωσε την παραχώρηση κτημάτων σ' αυτόν. Αργότερα του ζήτησε να λάβει μέρος στην αντιπροσωπεία που συμμετείχε στη σύνοδο της Φεράρας (1438) και στη σύνοδο της Φλωρεντίας (1439) για την ένωση των εκκλησιών.

Η Ιταλική περίοδος του φιλοσόφου υπήρξε από τις σημαντικότερες της δράσης του. Η συμμετοχή του στην αντιπροσωπεία της Ανατολικής εκκλησίας παραμένει πάντως δυσεξηγήτη. Ενώ ακόμα ήταν στο Μυστρά είχε εκφραστεί απαισιόδοξα για την επιτυχία του εγχειρήματος. Η σκέψη του εξάλλου ήταν ήδη προσανατολισμένη στην κατεύθυνση ενός κόσμου στον οποίο ο Χριστιανισμός αποτελούσε παρελθόν, που έπρεπε να υπερκεραστεί ως μια μακριά παρενθελή προκειμένου ο Ελληνισμός να επανέλθει στις ρίζες του και να γνωρίσει πραγματική αναγέννηση. Παρά ταύτα συμμετείχε στις προπαρασκευαστικές εργασίες για την ένωση και όχι μόνο αυτό αλλά όπως μαρτυρεί ο Σιλβέστρος Συρόπουλος, πολλά από τα επιχειρήματα των Λατίνων τα αναίρεσε ως σοφιστείες και συνέβαλε στο να μην υποκύψουν σε αιτιωπικές υποχωρήσεις οι ιεράρχες της Ανατολικής εκκλησίας. Ο ίδιος πάντως δεν προσυπέγραψε τα πρακτικά της ένωσης.

Στη Φλωρεντία μπόρεσε να κάνει κάτι ουσιαστικότερο, ενέπνευσε τον ερωτά του για τον Πλάτωνα σε ένα κόσμο λογίων ο οποίος έκανε διστακτικά βήματα για την αποστασιοποίησή του από τον Αριστοτέλη που είχε γίνει ένας από τους ακρογωνιαίους λίθους του θρησκευτικού δόγματος της Δύσης.

Στην Φλωρεντία μετέδωσε στον ηγεμόνα των Μεδίκων, το όραμα της ίδρυσης ακαδημίας η οποία αποτέλεσε κύριο φυτώριο διάδοσης της Πλατωνικής σκέψης στην Ευρώπη. Το 1441 επιστρέφει και ασχολείται ως το θάνατό του

με τη συγγραφή του έργου του **Περί Νόμων** περιορισμένος στα δικαστικά και συμβουλευτικά του καθήκοντα. Απέθανε δε ο Πλήθων εν Μυστρά, τη 26 Ιουνίου, ημέρα Δευτέρα και ώρα πρώτη της ημέρας, καθώς αναφέρει ένα έγγραφο της βιβλιοθήκης του Μονάχου, το έτος παραλείπεται αλλά ήταν μάλλον ένα χρόνο πριν την άλωση. Το 1475 ο Σιγισμόνδος Παντόλφο Μαλατέστα ξέθαψε τα οστά του Πλήθωνος και ως ιερά λείψανα ευλαβώς ανατέθηκεν στο Μουσωλείο των Φιλοσόφων στο ναό του Αγίου Φραγκίσκου του Ρίμινι, κτισμένον πάνω στα ερείπια παλαιού τεμένους του Κάστορα και Πολυδεύκη.

Ζωγραφία σιωπώσα εν τοίχῳ λαλεῖ πλείονα και ωφελιμώτερα (24)

Οκαθένας πρέπει να κερδίσει μονάχος του ό,τι στάθηκε κάποτε ο Μυστράς. Αυτή η προσπάθεια απαιτεί υπομονή. Περιπλανιόμουν στα δρομάκια της έρημης πολιτείας μέρες και δεν τολμούσα να επισκεφτώ τις εκκλησιές της. Όλες έχουν το εξωτερικό τους άθικτο. Σκορπισμένες εδώ και εκεί, βάζουν, στην ομοιοχρωμία των ρειπίων, μερικτές νότες πρόοχαρες και γλυκές, με τα κεραμίδια των τρούλων τους να έχουν πάρει με τον καιρό το χρώμα από μαραμένα τριαντάφυλλα. Καμιά δε μοιάζει με την άλλη, όλες τους όμως έχουν τόσο λεπτές και αρμονικές διασπάσεις, που απορεί κανείς πως οι Βυζαντινοί, που απεικονίζουν στις τοιχογραφίες τους το Θεό και τους αγίους τόσο στυγνούς και βλοσυρούς, τους έχτισαν ναούς έτσι γλυκείς και χαριτωμένους. Μικρές όλες τους, με τρούλους ανάλαφρους, με λεπτούς μαρμαρίνους κίονες στις αφίδες των παραθύρων, με προσόψεις εξαιρετικά διακοσμημένες. Δίσταξα να διασχίσω το κατώφλι τους. Νομίζω πρέπει να προετοιμαστεί κανείς για να δει όσα έχουν να του ιστορήσουν οι κουμπέδες και οι νάρθηκες.

Το πρώινό που ένιωσα έτοιμος ξεκίνησα χαράματα σχεδόν με ένα περιπάτο στη μαγεία που κρύβει η ελληνική φύση, στα περιβόλια και στα στενά του χωριού του Νέου Μυστρά. Ώρες ολόκληρες μπορείς να βαδίζεις μέσα σε πελώριες πορτοκαλιές, λεμονιές, κτριές που κρατούν τους κλάδους χαμηλά από το φώτωμα των χρυσών καρπών. Παντού ρυάκια κρουτάλλινα και ποταμάκια από κοντινές γάργαρες ανάβρες. Πανύψηλες λεύκες λυγερόκορμες, θεριεμένα φουντωτά πλατάνια με

κορμούς γιγάντων στους δρόμους και στις ακροποταμιές. Πικροδάφνες, λυγαριές, αγριόβατοι, κισσοί, αγραμπελες, κληματούδες, την άνοιξη εδώ θα είναι μαγικά, αλλά και τώρα αρωματισμένη η ατμόσφαιρα από το άνθος της πορτοκαλιάς. Αλλά και το χωριουδάκι χαριτωμένο, νοικοκυριστικό, φρεσκοπλυμένο σε αποζημιώνει με μια μεγάλη αναπνοή. Όπως και ο πλάτανος της πλατείας σε αγκαλιάζει με τα φύλλα του και σε δροσίζει με το νερό που τρέχει στην πηγή του.

Σεργιανώ κάτω από τα παραδοσιακά σπίτια, τα παραθύρια και τα καμπαναριά του, τις βρύσες και τα προσήλια μπαλκόνια στα καλντεριμία. Γαλήνη και ησυχία βασιλεύει παντού. Τώρα ναι, με γαληνεμένη ψυχή μπορώ να προσεγγίσω το μυστηριακό κόσμο των εκκλησιών. Σωρό άγιοι και άγγελοι, κατοικούν εκεί μέσα, θαρρείς πως σαλεύουν ολόγυρά σου. Ο κόσμος δε συνήθισε εύκολα τη Βυζαντινή ζωγραφική, από την Ιταλία έχει μάθει οι εικόνες να του χαϊδεύουν απαλά τις αισθήσεις. Η ζωγραφική στο Βυζάντιο δούλεψε για την θρησκεία, δεν ενδιαφέρθηκε ποτέ να αποδώσει τη φύση και τα κάλλη της. Αμέσως, από τα πρωτοχριστιανικά χρόνια, εγκαταλείπεται η πλαστικότητα των αρχαίων. Οι χριστιανοί απλοποιούν το σχέδιο, στυλιζάρουν, κάνουν τις μορφές ιερατικές. Εικονίζουν αισθήματα, όπως κάνει σήμερα ο εξπρεσιονισμός. Λησμονούν τις γήινες ομορφιές, μονάχα την εσωτερικότητα του ανθρώπου προσπαθούν να αποδώσουν, τ' άνθη της ψυχής. *Σιγησάτω πάσα σάρξ*, γράφουν κάτω από τις εικόνες. Μάταια αγωνίζεται το ελληνικό πνεύμα να δώσει φυσικότητα στις στρυφνές αγιογραφίες, ο λαός περιφρονεί ό,τι δεν είναι ασκητικό, αποζητά την αγία ασχήμια. Το 1260 εν τούτοις, λίγο πριν από την Ιταλική αναγέννηση, ξεσπά στη Μακεδονία και στο Μοριά νέα προσπάθεια να ζωογονηθεί η εικονογραφία. Οι καλλιτέχνες τώρα αρχίζουν να προσέχουν την προοπτική, βάζουν βουνά και παλάτια και κήπους στα φόντα. Από τα πρόσωπα αφαιρούν τη συμβατική ακινησία των ιερωμένων, δίνουν έκφραση ατομική. Μοιάζει σα να δαμάζεται ο μυστικισμός τους. Η Ελληνική αυτή αναγέννηση θα 'παιρνε μεγάλη έκταση, ίσως όμοια με την Ιταλική, αν δεν τη σταματούσε η Τουρκική κατάκτηση. Οι τοιχογραφίες του Μυστρά γίνανε εκείνη την εποχή γι' αυτό τραβούν μ' όλες τις ρίζες τους ζωντανούς χυμούς από την αρχαιότητα, όπως δείχνουν καθαρά οι άγγελοι της Θείας Λειτουργίας στην Περιβλεπτο, που βασιπών-

Η Οδηγήτρια του Βροντοχίου ή Αφεντικό. Χτίσμα βασιλικό τόσο από ρυθμό, βασιλική μετά τρούλου, όσο και για τον πλούσιο εσωτερικό διάκοσμο από πολύχρωμα ορθομαρμάρωση και ονομαστές τοιχογραφίες. Ιδρύθηκε γύρω στο 1310 από τον ηγούμενο Παχώμιο. Αποτελεί πρώτο παράδειγμα ενός αρχιτεκτονικού τύπου, του λεγόμενου «μικτού» που επιχωριάζει στο Μυστρά. Ο κάτω όροφος έχει τη μορφή τρίκλιτης βασιλικής με νάρθηκα ενώ ο επάνω διαμορφώνεται σαν εγγράματος σταυροειδής με τρούλο ναός.

τας δώρα, πηγαίνουν χαριτωμένοι σε κάποια ουράνια πομπή. Ένα έργο γεμάτο δύναμη και ευγένεια, ισάξιο με τα Ιταλικά της ίδιας εποχής. Δυστυχώς ο Μυστράς δημιουργήθηκε όταν το Βυζάντιο ήταν πια καταδικασμένο. Αποτελεί την τελευταία λάμψη μιας αυτοκρατορίας που δε θέλει με κανένα τρόπο να σβήσει.

Στα αριστερά της κάτω χώρας βρίσκεται η αρχαιότερη εκκλησία η Μητρόπολη, ο Άγιος Δημήτριος. Ανάμεσα από λίγα κυπαρίσσια σχεδιάζεται η βαριά κορμωστασιά με τους παλιούς τρούλους και το λιθόχτιστο καμπαναριό που θυμίζει πύργο. Κάτω από το χαγιάτι της μητροπολιτικής αυλής, πλάι στην εκκλησία βρίσκεται το μουσείο. Παλαιότερα υπήρχε και μια καλή βιβλιοθήκη, γι' αυτήν κάνει λόγο και ο Σατωβριάνδος στα ταξίδια του

όταν ήρθε στην Ελλάδα το 1806. Στο καθολικοί σωζόμενες τοιχογραφίες χαρακτηρίζονται από τον συντηρητικό χαρακτήρα παλαιότερων προτύπων με συγκρατημένες εκφράσεις και κινήσεις. Απάνω από την πόρτα του νάρθηκα είναι ζωγραφισμένη η Ετοιμασία του Θρόνου με τις στρατιές των αγγέλων, υπέροχη συμβολική παράσταση της Δευτέρας Παρουσίας καθώς και άλλες σκηνές που θεωρούνται από τις σπουδαιότερες τοιχογραφίες του Μυστρά. Από τις τεχνικότερες ο βίος, τα θαύματα και τα μαρτύρια του Αγίου Δημητρίου, ο Γάμος εν Κανά, ο Μυστικός Δείπνος. Οι κυριότερες τοιχογραφίες του Αγ. Δημητρίου αντιπροσωπεύουν δύο σχολές. Στη μια φαίνεται η επίδραση του 11ου και 12ου αιώνα, όπου το σχέδιο και το χρώμα εκφράζονται με μετριοπάθεια. Τέτοιες είναι οι σκηνές από το

(24) Άγιος Γρηγόριος ο Νύσσης

βίο του Αγίου Δημητρίου. Στις υπόλοιπες όμως κυριαρχεί η ρεαλιστική έκφραση ενός διακοσμητικού εμπρεισιονισμού. Όσο για το γλυπτό διάκοσμο, κιονόκρانا, επιστύλια, ρόδακες, πολυσταύρια, είναι του καθαρότερου βυζαντινού ρυθμού.

Όμως να η πλάκα. Στο δάπεδο της εκκλησίας, μπρος στο Ιερό, βρίσκεται ένας δικέφαλος σκαλισμένος. Εδώ στάθηκε και του βάλανε την κορώννα. Και ύστερα μίσηψε και πια δε γύρισε.....

Καθώς ανεβαίνω το στενό χαλικομένο μονοπάτι, βλέπω πρώτη στ' αριστερό ανηφόρι τη χαριτωμένη **Περίβλεπτο** αφιερωμένη στην Παναγιά. Στηρίζεται στο βράχο και είναι από τα ωραιότερα μνημεία σε τύπο σταυροειδή με

έμπνευση ζωντανή, γεμάτη αίσθημα ζωγραφικό και ανθρώπινο παλμό. Πολλές από τις περίφημες τοιχογραφίες της θεωρούνται από τις καλύτερες του Μυστρά και παρόλη τη φθορά του χρόνου μαρτυρούν πως έγιναν από μεγάλο αγιογράφο, άξιο να παραβληθεί με τον Τζιόττο. Από πόση πίστη έπρεπε να κατέχονται αυτοί οι άγνωστοι τεχνίτες, για να αποδώσουν με τόσο στέρεο χέρι και δυνατή ψυχή όλον αυτό τον εσωτερικό τους κόσμο!

Οι τοιχογραφίες της Περιβλέπτου αποτελούν μια μαρτυρία της εξέλιξης που προκάλεσαν στην βυζαντινή τέχνη οι μυστικιστικές θεωρίες των ησυχαστών μοναχών. Ο ησυχασμός στήριζε τη δυνατότητα του ανθρώπου να δει

Οι άγγελοι της Θείας Λειτουργίας στην Περίβλεπτο, βαστώντας δώρα, πηγαίνουν χαριτωμένοι σε κάποια ουράνια πομπή. Ένα έργο γεμάτο δύναμη και ευγένεια, ισάξιο με τα Ιταλικά της ίδιας εποχής.

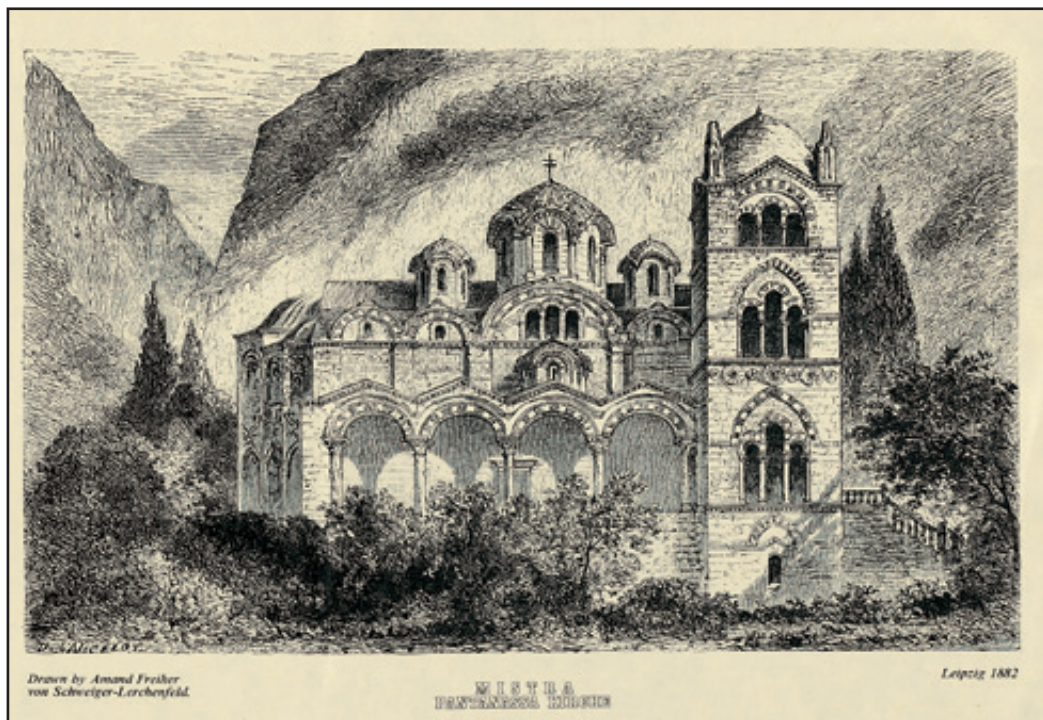
Περίβλεπτος. Βάπτιση (λεπτομέρεια).

ΦΩΤ. ΟΙΚΟΣ
ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ, ΣΠΑΡΤΗ

τρούλο. Πάνω από την τοξωτή πόρτα της αυλής εντοιχισμένη μια σκούρα πλάκα με δυο λεοντάρια ορθά να κρατούν το μονόγραμμα της εκκλησίας Σ' ένα δίλοβο παραθύρι της κάτω από τον τρούλο μια άλλη πλάκα με λέοντα και το οικόσημο της πριγκιπέσας Ισαβέλλας ντε Λουζινιάν, κόρης του ηγεμόνα της Κύπρου και γυναίκας του πρώτου Δεσπότη του Μυστρά, Μανουήλ Καντακουζηνού. Οι αρχιτέκτονες της εκκλησίας δεν ήταν από τη Πόλη καθώς μαρτυρά ο ελλαδικός τρόπος της τοιχοδομίας με τούβλα και πουριά. Αντίθετα οι τοιχογραφίες έγιναν από τεχνίτες της πρωτεύουσας χωρίς όμως τη στερεότυπη σφραγίδα του ασχητισμού. Εδώ έχουμε μια

το Θεό πάνω στην αρετή του μυστηρίου της Ενοσρκώσεως και της Χάριτος την οποία χαρίζουν τα μυστήρια του Βαπτίσματος, του Χρίσματος, της Θείας Ευχαριστίας και η παρακολούθηση των λειτουργιών. Υπό την επίδραση αυτών των ιδεών το εικονογραφικό πρόγραμμα της Περιβλέπτου κοσμεύεται με τον Παντοκράτορα, την Παναγία με τους Προφήτες, τα Εισόδια. Ο Ευαγγελισμός, η Κοίμηση, η Σταύρωση, η Ανάληψη, η Μεταμόρφωση και άλλες ακόμα στάθηκαν οι τεχνικότερες αγιογραφίες. Μια από τις σπουδαιότερες η Θεία Λειτουργία, στη μια κόγχη του Ιερού, όπου εικονίζονται ο Χριστός ως μέγας αρχιερέας, ενώ οι άγγελοι τυλιγμένοι σε

φαρδιές ανοιχτόχρωμες δαλματικές βαδίζοντας πάνω στα σύννεφα σαν σε αρχαϊκή πομπή προσκομίζουν τα Θεία δώρα. Τα ανάλαφρα λευκά ενδύματα και τα μελαχρινά πρόσωπα προσθέτουν κάτι ακόμα στον παράξενο και υπερφυσικό χαρακτήρα της σκηνης. Τα πάντα είναι δουλεμένα με λεπτές πινελιές, πλούσιο χρώμα σε σκοτεινούς τόνους που θυμίζουν παλαιά μεταξωτά. Το βήμα έχει κίνηση ρυθμική, που αρμονικά σχεδιάζεται κάτω από τους χιτώνες με την πλούσια πύχωση. Αυτή η τοιχογραφία όπως και άλλες αντιπροσωπεύουν τεχνοτροπία Κρητικής σχολής πλουτισμένη με αίσθημα που θυμίζει Αναγέννηση. Εκτός των αγιογραφιών η Περίβλεπτος είχε σπουδαία γλυπτά κοσμήματα, όπως το σκαλιστό τέμπλο που δεν υπάρχει ποια, κομμάτια του σώζονται στο μουσείο, όπως ο επιπεδόγλυφος Χριστός στο θρόνο του, επίσης έκθεμα του μουσείου.

Ύστερα από κουραστικό ανήφορο, αντικρίζω την θαυμαστή Παντάνασσα, την τρουλωτή βασιλική. Εκεί σήμερα και φιλόξενο γυναικείο μοναστήρι με ολοκάθαρα φωτεινά, χαρωπά κελιά. Η γυναικεία τρυφερότητα από τις λίγες καλόγριες που συνεχίζουν την αιωνόβια ιστορία του είναι παντού. Στα λουλούδια, στην πάστρα, στους ασβεστωμένους

τοιίχους. Πρασινάδες και μεγάλα κυπαρίσσια στολίζουν την εκκλησιά και κορνιζάρουν με χάρη τους επιβλητικούς τρούλους, το αρχοντικό καμπαναριό και την κομπή στοά με σκαλισμένα κιονόκρανα. Στο εσωτερικό στα δεξιά του νάρθηκα, από το 1445 θαμμένος ο άρχοντας Μανουήλ Λάσκαρης Χαντζίκης, μια ζωγραφιά τον δείχνει στο τοίχο, λίγο πιο εκεί το μνήμα της πρώτης γυναίκας του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, που είχε ταφεί στη Γλαρέντζα αλλά αργότερα φέρανε τα οστά της στο Μυστρά. Στην ίδια εκκλησία θαμμένη και η Κλεόπα Μαλατέστα, η περικαλεστέτη γυναίκα του Δεσπότη κυρ Θεόδωρου Β' Παλαιολόγου, αδελφού του Κωνσταντίνου. Από τις ωραιότερες τοιχογραφίες της Παντάνασσας, είναι η Πλατυτέρα με τους Αρχαγγέλους, ο Ευαγγελισμός, η Γέννηση, η Υπαπαντή και άλλες ακόμα με κάθε λογής σκηνές από τις Γραφές, με πολυποίκιλες συνθέσεις γεμάτες φλογερά χρώματα και ολοζώντανη κίνηση.

Οι περιπέτειες των νέων χρόνων

Ηταν πεπρωμένο οι ίδιοι οι Δεσπότες να παραδώσουν τον τόπο τους στα χέρια των Τούρκων. Όταν έπεσε η Πόλη, οι δύο Παλαιολόγοι, που είχαν πάρει από τον

Η θαυμαστή Παντάνασσα του πρώτου μισού του 15ου αιώνα, τρουλωτή βασιλική, αρχικά εκκλησία του Ιησού του Ζωοδότου, χτίστηκε το 1365 από τον πρώτο Δεσπότη, Μανουήλ Καντακουζηνό και το 1444 ανακαινίστηκε από τον πρωτοστάτωνα Ιωάννη Φραγκόπουλο.

Εδώ θάφτονταν οι αφέντες του Μοριά, οι Δεσπότες. Στις τοιχογραφίες της οι ζωγράφοι αν και δεξιότεχνες και γνώστες της παράδοσης των παλαιότερων μνημείων του Μυστρά, του Αφεντικού και της Περιβλέπτου, αποδίδουν τα πρότυπά τους με μια διάθεση ακαδημαϊκή και μανιεριστική.

Μονή Παντάνασσας. Σχέδιο Amand Freiher von Schweiger Lerchenfeld από το βιβλίο Griecheland in Wort und Bild, Leipzig 1882. (αριστερά)

Αυτοκράτορα αδελφό τους το Δεσποτάτο, ο Θωμάς και ο Δημήτριος, μιας που δε μπορούσαν να νικήσουν τους Αρβανίτες του Μοριά, που είχαν τον καιρό εκείνο επαναστατήσει και είχαν ρημάξει τις εκκλησίες και τα σπίτια του τόπου, ζήτησαν τη βοήθεια των Τούρκων. Οι Τούρκοι, που είχαν περάσει πια τον Ισθμό, κατέβηκαν στην κοιλάδα του Ευρώτα, ανάγκασαν τους Αρβανίτες να ησυχάσουν και πήραν το Δεσποτάτο στην προστασία τους. Ο Θωμάς και ο Δημήτριος έριξαν τότε την ελπίδα τους στη Φραγκιά. Ο Θωμάς μάλιστα ήρθε σε συνεννόηση με τους Βενετσιάνους και τους περίμενε ώρα την ώρα για να τον γλυτώσουν από τους προστάτες του. Ο Δημήτριος ως τόσο πρόσφερε στο Μωάμεθ για το χαρέμι του την όμορφη θυγατέρα του, την Ελένη. Μετά την Τουρκική κατάκτηση ο πληθυσμός ελαττώθηκε αλλά η δημιουργικότητα δε σταμάτησε. Ο περιηγητής Σκροφάνι στο κεφάλαιο περί γεωργίας λέγει πως το καλλίτερο κρασί της Πελοποννήσου ήταν εκείνο των περιχώρων του Μυστρά, που

είχε και την μεγαλύτερη ποσότητα παραγωγής μεταξιού. Αλλά και η εμπορική δραστηριότητα ποτέ δεν σταματούσε. Ονομαστό ήταν το πανηγύρι στις 29 Αυγούστου, στη γιορτή του Αϊ Γιάννη του Νηστευτή, που συγκέντρωνε πλήθος κόσμου. Το μεγάλο πλήγμα για την μεσαιωνική πόλη ήρθε την περίοδο της επανάστασης του Ορλόφ. Οι ελπίδες για απελευθέρωση δεν ευοδώθηκαν και ο Χατζή Οσμάν με δέκα χιλιάδες εκδικητικούς Αρβανίτες και Τούρκους, σκοτώνει, καίει και ρημάζει τα πάντα. Η λεηλασία της πόλης ήταν αμείλικτη. Το κάστρο ερειπώθηκε, οι εκκλησίες συλήθηκαν, τα σπίτια έφτασαν στο έδαφος. Το 1770 ο Μυστράς ήταν μια όλη ερειπίων. Τότε καταστράφηκαν και άλλα χωριά της περιοχής όπως η Κοτίτσα, το μεγάλο πολιτισμένο χωριό του Βυζαντινού Μυστρά, που είχε δυνατό αρχοντολόι και πραγματευτάδες που έφταναν ως τις Παραδουνάβιες χώρες. Ο καιμός της λευτεριάς ήταν πάντα ριζωμένος στους υπόδουλους. Η ανάμνηση των παλιών περνούσε από γενιά σε γενιά και

πολλοί θρύλοι και παραδόσεις μιλούσαν για την μέρα που θα ξημέρωνε. Η πιο γνωστή απ' όλες λέει πως κοντά στο Μυστρά, σε μια ψηλή θέση πάχε αποκάτω όλο τον κάμπο της Σπάρτης, ήταν ένα μεγάλο κυπαρίσσι, το μεγαλύτερο κυπαρίσσι του κόσμου. Τώρα δεν υπάρχει πλέον, είναι λίγα χρόνια, κάποιος παλιάνθρωπος είχε ανάψει φωτιά εκεί κοντά, και δεν επρόσεξε και άναψε το κυπαρίσσι και κάηκε. Αυτό το κυπαρίσσι έχει την ιστορία του. Επί Τουρκίας ένας πασιάς πήγε 'ς αυτή τη θέση να διασκεδάσει. Έβαλε και το ψήσαν ένα σφαχτό, και κάθησε κ' έφαγε. Είχε μαζί του και ένα βοσκό, ένα νέο παλικάρι Χριστιανόπουλο, και τον υπηρετούσε. Για μια στιγμή το παιδί, που έριξε τη ματιά του και παρατήρησε εκείνο το ωραία θέαμα, τον κάμπο με τις προσινάδες και τ' άφθονα νερά, και τα βουνά γύρω, τον έπιασε το παράπονο κι αναστέναξε. Το είδε ο πασιάς και τον ρωτά. "Μπρέ Ρωμιέ, τι έχεις κι' αναστενάζεις;

Τι να χω, πασιά μου, του λέει, συλλογιζομαι πως όλα αυτά τα μέρη ήταν δικά μας μια φορά και μας τα πήρατε. Μα το λένε τα χαρτιά μας και έχω την ελπίδα μου 'ς το θεό, πως με το καιρό πάλι δικά μας θα γίνουν"

Ο πασιάς θύμωσε. "Μωρέ, τι τσαμπουνιάς αυτού;" του λέγει και αρπάξει την ξύλινη σούβλα που είχαν ψήσει τ' αρνί, και την καρφώνει 'ς τη γη. "Να, το βλέπεις αυτό; λέγει. Αν αυτό το ξερό παλούκι βγάλει κλαριά, τότες να 'χετε ελπίδα πως θα ξαναπαράτε πίσω αυτά τα μέρη."

Την άλλη μέρα η σούβλα εροζίζωσε 'ς τη γη και ξαναβλάστησε και φούντωσε και θέριψε, κι έγινε το περιήφανο κυπαρίσσι, που γνωρίζαμε. Και επειδή ο πασιάς έχωσε τη σούβλα 'ς τη γη από τη μύτη, δηλαδή από την κορυφή, έβγαλε το κυπαρίσσι τα κλαριά του γερομένα προς τα κάτω, έγινε θηλυκό κυπαρίσσι ⁽²⁵⁾.

Στη διάρκεια της εθνεγερσίας ο Μυστράς ήταν έδρα των εφόρων της Λακεδαιμόνος, οι οποίοι διοικούσαν τη χώρα. Τις καταστροφές και δηώσεις που είχε υποστεί ο τόπος από τις αλλεπάλληλες κατακτήσεις και επιδρομές, συμπλήρωσαν οι ορδές του Ιμπραήμ κατά τη δεύτερη εισβολή του στην περιοχή το 1825. Παρόλες τις καταστροφές, και σύμφωνα με το θέλημα της παράδοσης του κυπαρισσιού η ανεξαρτησία ήρθε. Τότε ο δεκαοκταετής Όθων περιόδευσε για πρώτη φορά ανά την Πελοπόννησο και βέβαια επισκέφτηκε το Μυστρά.

Πριν ο Όθωνας επισκεφτεί την περιοχή, είχε

αρχίσει από την Καποδιστριακή περίοδο, προσπάθεια για την ανοικοδόμηση της Σπάρτης, όταν οι κάτοικοι του Μυστρά ζήτησαν να μετοικήσουν στη Σπάρτη. Οι ενέργειες συνεχίστηκαν και τα επόμενα χρόνια και ο Καποδίστριας όχι μόνο αποδέχθηκε το αίτημα των κατοίκων, αλλά και σχεδίαζε να μεταβεί αυτοπροσώπως στην περιοχή για να μελετήσει την κατάσταση και να δώσει εντολές για την ανάκτηση της Σπάρτης. Η δολοφονία του το 1831 μεταίωσε την επανίδρυση που πραγματοποιήθηκε τελικά στις 20 Οκτωβρίου 1834 δια Βασιλικού διατάγματος του Όθωνα. Το 1837 μεταφέρθηκαν και οι δημόσιες υπηρεσίες, αυτό αποτέλεσε την καταδικαστική απόφαση για τον Μυστρά. Οι περισσότεροι και ιδίως οι εύποροι επωφελήθηκαν από τις ευκολίες που παρείχε η πολιτεία άφηναν τα σπίτια τους και τα υποστατικά τους και εγκαταστάθηκαν πανοικειά στη νέα πόλη που φάνταζε ως η γη της επαγγελίας. Πολλοί λένε πως ο Μυστράς είχε τη δυνατότητα να καταστεί πρωτεύουσα του νομού, να αναπτυχθεί και επεκταθεί προς το Παρόρι και τη γύρω περιοχή. Η λαϊκή μούσα απάθανάτισε με λυρισμό και θαυμαστό ύφος το μαρasmus του Μυστρά με το δίστιχο.

Παρόρι με τα κοῦα νερά κι' Αγιάνη μου με τ' άνθη / και συ περήφανε Μυστρά σε μάρανε μια Σπάρτη.

Σε λίγα χρόνια ο Μυστράς ερημώθηκε και λίγες οικογένειες παρέμειναν εκεί για να διατηρήσουν την παράδοση και να διαφυλάξουν ό,τι είχε απομείνει από την παλαιά αίγλη. Η καυτροπολιτεία βυθιζόταν στη φθορά. Όταν έφρασαν οι περιπέτειες των πολέμων και του εθνικού διχασμού η πολιτεία αρχίζει το έργο της επούλωσης των μεγάλων τραυμάτων. Στο Μυστρά το 1949 η εικόνα περιγράφεται γλαφυρά σε υπηρεσιακή έκθεση του επιθεωρητή ανακοιδομήσεως: εξηκρίβωσα ότι ο οικισμός ΚΑΤΩ ΧΩΡΑ της κοινότητας Μυστρά ... είχεν υποστεί όλως ασημάντους καταστροφάς εκ του πολέμου και των ταραχών. Παρά ταῦτα αντελήφθην ότι συνέτρεχαν σοβαροί λόγοι μεταθέσεως του οικισμού τούτου δια λόγους αρχαιολογικούς και τουριστικούς. Η ΚΑΤΩ ΧΩΡΑ, αποτελείται από 33 περίπου οικίας κατά το πλείστον ημερεπιωμένας, ρυπαράς και ανθυγιεινάς, κτισμένας επί των ερειπίων της Βυζαντινής πόλεως του Μυστρά. Τινές εξ αυτών είναι αυτόκλητα Βυζαντινά κτίσματα, ενδιαφέροντα από αρχαιολογικής απόψεως. (...) Η αυτοψία προξενεί βαθείαν εντύπωσιν δια την αθλιότητα που επέτρεψε το Κράτος να

Δίπλα στην θρυλική Καστροπολιτεία, ο νέος Μυστράς με τα περιβόλια του.

περιβάλλη και να φθείρη τον ιστορικό χώρο.
(...) Ήλθον εις επαφήν με τους κατοίκους (...) Ούτω αντελήφθη ότι η μετάθεσις ήτο δεκτή υπό τον όρον να περιορισθή εν μέρει το διάταγμα το καθορίζον την έκτασιν του αρχαιολογικού χώρου έξω των τειχών, ώστε να μη απομακρυνθούν σημαντικώς από τας περι τα τείχη ποτιστικάς γαίας των. (...) Κατόπιν των ανωτέρω εκτεθέντων εισηγήθη τότε να πραγματοποιήσωμεν ημείς, ως Υπουργείον Ανοικοδομήσεως, (τη μετάθεση του οικισμού) ... Η νέα θέσις έπρεπε ν'αναζητηθεί εις την παρούσην παρακείμενον οικισμόν.⁽²⁶⁾

Οι τελευταίοι, ελάχιστοι, κάτοικοι απομακρύνονται. Από τότε ο Μυστράς και η γύρω περιοχή ανήκει στο κόσμο της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας. Πολλά έχουν γίνει, πάρα πολλά ακόμα έχουν να γίνουν. Αρκετές είναι οι φορές που οι κάτοικοι νιώθουν ασφυκτικό τον εναγκαλισμό με την υπηρεσία. Λίγο η γραφειοκρατική δομή του δημοσίου, λίγο τα αργά ανακλαστικά των υπευθύνων ή η έλλειψη

κονδυλίων, άλλες φορές οι υπερβολές των αιτημάτων και το ελληνικό ταμπεραμέντο της κοινωνίας οδηγούν σε εντάσεις, παράπονα, ακρότητες, δυσκαμψίες. Πολλές φορές άκουσα από κατοίκους την επιθυμία ο Μυστράς να ήταν μια άλλη Μονεμβασιά. Μια ζωντανή πόλη μουσείο και όχι ένας τόπος φαντασμάτων και νεκρικής σιγής. Ίσως τότε τα μεσαιωνικά σπίτια να μην κατέρρεαν και τα στενάχωρα κονδύλια του δημοσίου, που δε φτάνουν να αναστήσουν τους τείχους που ρημάζουν, να έβρισκαν σύμμαχο τον ιδιώτη κάτοικο, που πονά την αυλή του, την οικογενειακή εστία. Πολλά τα επιχειρήματα που μπορούν ν' ακουστούν θετικά ή αρνητικά για αυτές τις απόψεις και για άλλες τολμηρότερες. Όπως και να έχει όμως θα ήταν για όλους μας ασυγχώρητο να αφηθεί αυτή η κιβωτός στη μοίρα της. Στη σκιά του Μυστρά βλάστησε ένας κλώνος του Νέου Ελληνισμού μας, της κοινής συνείδησής μας. Του χρωστάμε, δε μας χρωστά.

(25) Ν. Πολίτη, Παραδόσεις, Εργάνη, 1965.

(26) Από την έκθεση του Μιλτιάδη Μυλωνά, Γεν. Διευθυντή Ανοικοδομήσεως το 1949. Το έγγραφο δημοσιεύεται για πρώτη φορά, διασώθηκε πρόσφατα από καθαρή τύχη. Οφείλω τις ευχαριστίες μου στην Δημόσια Βιβλιοθήκη Σπάρτης για την παραχώρησή του.

Ο ίσκιος του φιλοσόφου κυκλοφορεί στα χαλάσματα του Μυστρά, γιατί το όνειρό του για ένα νέο Ελληνισμό, ακόμα δε σωματώθηκε ακόμα. Παραδέχονται ακόμα ανάμεσα Ανατολής και Δύσης. Οι Ανατολίτισσες θολές λαχτάρες δεν έγιναν ακόμα μέσα μας φως. Και σκύβουμε ακόμα πνευματικοί δουλοπάριχοι, στη Δύση. Πότε θα οργανωθεί το όνειρο μεγάλου γενάρχη; Να βγει ένας νεοελληνικός πολιτισμός, απ' όλες μέσα μας τις αντιφατικές, δυσπρόστατες, πλούσιες κληρονομίες; Καλύτερος επίλογος από λόγια, σχόλια του Ν. Καζαντζάκη δε νομίζω πως χωρά σε τούτες τις γραμμές (27).

Για την ολοκλήρωση του άρθρου, οφείλω ευχαριστίες στους:

κ. Δημοσθένη Ματάλα, Δήμαρχο Σπάρτης. Για τις χρήσιμες επισημάνσεις του και την παραχώρηση υλικού.

κα. Ελένη Τζανετάκου, Διευθύντρια της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Σπάρτης. Για την πολύτιμη βοήθειά της στο δίμηνο διάστημα της βιβλιογραφικής μου έρευνας. Επίσης πολλές ευχαριστίες οφείλω στην κ. Κοψιάυτη αλλά και στο υπόλοιπο προσωπικό της βιβλιοθήκης για τη φιλοξενία και τη βοήθειά τους. Ελπίζω η επιβάρυνση του χρόνου τους να δικαιώθηκε από το αποτέλεσμα.

κα. Γεωργία Κακούρου, Διευθύντρια της Κουμαντάρειου Πινακοθήκης Σπάρτης. Για τις παρατηρήσεις της, τη θερμή φιλοξενία της και την προσέγγιση του θέματος με μια διαφορετική ματιά.

κα. Ματίνα Κορίνη, Φιλολόγο, Καθηγήτρια 2ου Γυμνασίου Σπάρτης. Για τη θερμή που διέκρινε τη συζήτησή μας.

κα. Κομνηνού Ελένη, Γυμνάστρια, Καθηγήτρια Γυμνασίου Ξηροκάμπου Σπάρτης και την ομάδα των μαθητών της. Για την βοήθειά και τη φιλοξενία τους.

κα. Τζανετέρα Ντία. Για τη θερμή συνεργασία της.

κ. Απόστολο Παπανικολάου, Μαθηματικό, Καθηγητή Γυμνασίου Σπάρτης. Για τη βοήθειά του.

κ. Αντώνη Ψύρρη, Φιλολόγο, για την παραχώρηση υλικού.

Πατήρ Λάζαρο Γκάγκο Πρωτοπρεσβύτερο, Δάσκαλο Δημοτικού Σχολείου Μυστρά.

κ. Τσουλογιάννη Δημήτρη, Ιδιοκτήτη Ξενοδο-

χείου Λήδα. Για τη θερμή φιλοξενία του.

Οικογένεια Γ. Μπουρλόκα, Μυστρά. Η θερμή φιλοξενία και βοήθειά τους ήταν πολύτιμη.

κ. Αντώνη Αλεξίου, Ηθοποιό. Για τη βοήθειά του.

Τέλος ευχαριστώ τον Φιλολόγο **κ. Δημήτρη Γιάννο** για την επισήμανση γλωσσικών σφαλμάτων επί του κειμένου.

Καθώς συμπληρώνω τις ευχαριστίες μου διαπιστώνω πως τη λίστα αυτή κοσμεί με την απουσία της η Διεύθυνση της Ε' Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Σπάρτης. Οι προσπάθειες πολλές, αλλά η επικοινωνία τουλάχιστον δύσκολη. Παρόλα αυτά εκφράζω τις ευχαριστίες μου για τη βοήθεια που θα μπορούσε να είχε δοθεί και για τις χρήσιμες πληροφορίες που θα παρουσιάζονταν σχετικά με τα πολυδάπανα έργα αναστήλωσης των Παλατιών, τις εργασίες των εργαστηρίων συντήρησης, την αγάπη των αρχαιολόγων στο αντικείμενό τους και τα προβλήματα στις εργασίες τους. Ελπίζω άλλοι αρθρογράφοι που θα καταπιαστούν με το Μυστρά να έχουν καλύτερη τύχη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Α. Ταρσούλη, "Κάστρα και Πολιτείες του Μοριά", Δημητράκος, Αθήνα 1934
- Σ. Π. Σπέντζας, Γ. Γεμιστός "Πλήθων - Ο φιλόσοφος του Μυστρά", Καρδαμήτσας 1987
- Κ.Ν. Στάλλα, "Η Λακωνία κατά την Τουρκοκρατίαν και Ενετοκρατίαν 1460-1821", Αθήνα, 1993
- Δ. Σίγαλο, "Η Σπάρτη και η Λακεδαίμων", Δημ. Βιβλιοθήκη Σπάρτης, 1962
- Σ. Λάμπρου, "Παλαιοιολογία και Πελοποννησιακά", Αθήνα Τόμος Γ' 1926, Τόμος Δ' 1930
- Π. Καλλιγιάς, "Μελέται Βυζαντινής Ιστορίας - Από της πρώτης μέχρι της τελευταίας Αλώσεως", Αθήνα 1894
- Α. Διομήδης, "Βυζαντινά Μελέται", Αθήνα 1942, 1951
- Α. Προκοπίου, "Μυστράς - Πελοποννησιακή πρωτοχρονιά", 1965
- Donald Nicols, "Οι τελευταίοι αιώνες του Βυζαντίου"
- Γιάννη Π. Γκίκα, "Κάστρα του Θρύλου και της Ιστορίας", Αστήρ, 1979
- Ν. Φραγκινέα, "Μαρτυρίες Λακωνίας", Αθήνα, 1977 και Λακωνική Γη, Δίφρος, 1971
- Steven Runciman, "Μυστράς", Καρδαμήτσας, Αθήνα, 1986
- Μιλτιάδης Μυλωνάς Γεν. Διευθυντής Ανοικοδομήσεως, "Υπηρεσιακή Έκθεση για την μετάθεση του οικισμού Κάτω Χώρα

(27) Ν.Καζαντζάκης, Ταξιδεύοντας Ο Μωριάς, Ε.Καζαντζάκη, Αθήνα, 1969.

Μυστρά της επαρχίας Λακεδαίμονος”, Υπουργείο Ανοικοδομήσεως ΣΤ’ Επιθεώρηση Εσωτερικό έγγραφο της 23/3/1949 ΑΠ 300075 - Κ. Παπαρηγόπουλος, “Ιστορία Ελληνικού Έθνους”, Κάκτος, 1992

- Πρακτικά έκτακτου Πνευματικού Συμποσίου “Από τη Φωτεινή Κληρονομία του Μυστρά στη Τουρκοκρατία”, Σπάρτη-Μυστράς 27-29/5/1988”,

- Γεωργία Κακούρου-Χρόνη, “Απηχήσεις στο έργο Νεοελλήνων Λογοτεχνών από τη ζωή του Μυστρά”, Ανάτυπο, Εταιρεία Πελοποννησιακών Σπουδών, Αθήνα, 1989

-Εφημερίδα Καθημερινή της Κυριακής, “Επτά Ημέρες, Μυστράς Αφιέρωμα”, 27/02/1994

-Δρ. Ε. Καρποδίνη Δημητριάδη - Λ. Έβερτ, Κάστρα της Πελοποννήσου, Αδάμ, 1990

-Α. Ορλάνδος, “Αρχαίοι Βυζαντινών Μνημείων της Ελλάδος”, Τόμος Γ’ 1937, Εστία, 1937

-Charles Delvoye, “Βυζαντινή Τέχνη”, Παπαδήμας, 1991

-Σοφία Καλοπίση Βεργή, “Μνημειακή ζωγραφική και φορητές εικόνες της ύστερης Βυζαντινής περιόδου” 1204-1453, Πανεπιστημιακές Σημειώσεις, Αθήνα, 1986

- Μ. Χατζηδάκης, Μυστράς, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1987

-Η Φραγκοκρατία στην Ελλάδα 1204-1566, William Miller, Ελληνικά Γράμματα, Γ’ Έκδοση 1997

-Π.Χ. Δούκα, Η Σπάρτη δια μέσου των αιώνων, Εθνικός Κήρυκας, Νέα Υόρκη, 1922

-Κούλα Ξηραδάκη, Οι Έξακουστοίπραματευτάδες, Φιλιππίτης, 1997

-Συλλογικό, Ιστορία Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1972

-Ι. Κ. Βογιαζτίνου, Ζητήματα της στέψης του Κ. Παλαιολόγου, Λαογραφία Ζ’ 1923 σελ. 449 Μελέτιος Ε. Γαλανόπουλος, Εκκλησιαστικά σελίδες Λακωνίας, Αθήνα, 1939

-Πανεπιστήμιο του Καίμπριτζ, “Η Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας”, Μέλισσα, 1979 Λακωνικά, ΗΩΣ Παπαδήμας, 1963-1998

-Ένωσις των εν Αττική Λακεδαιμονίων, Λακωνικά, Τόμος Α’, 1932

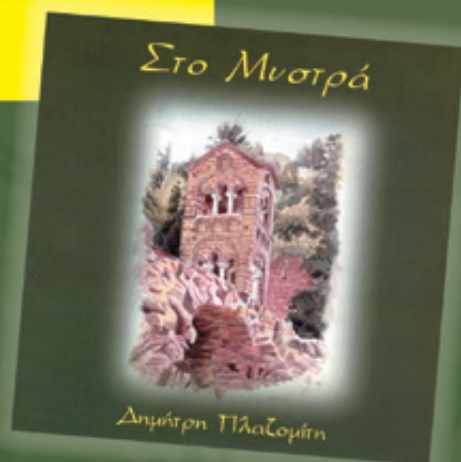
-Π. Κουτήφαρι, Αρχαιολογικές και Ιστορικές ειδήσεις περί των εν Πελοποννήσω φρουρών, 1857

-Εγκυκλοπαίδεια, Πάπυρος Larus Britannica, Πάπυρος, Αθήνα.

-Κυριάκος Σιμόπουλος, “Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα” 333 μ.Χ. - 1810, Αθήνα 1990

-Μυρτάλη Αχειμάστου-Ποταμιάνου, Ελληνική Τέχνη-Βυζαντινές Τοιχογραφίες, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1994

-“Από το Μυστρά στη Θεσσαλονίκη”, 2ο Γυμνάσιο Σπάρτης, 1997-98 “Το Βυζάντιο της Γειτονιάς μας”, Ξηροκάμπος, 1997-98

Το ομώνυμο έργο του Δημήτρη Πλαζομίτη είναι μια μουσική περιήγηση, ένα "ακουστικό documentaire" για το θέμα.

Πρόκειται για 11 μουσικά κομμάτια που με το ύφος και τη δομή τους επιδιώκουν να στηθούν ένα μελωδικό φόντο για να ξεφυλλίσει κανείς πάνω του τις εικόνες των αναμνήσεων μιας επίσκεψης στον αρχαιολογικό χώρο του Μυστρά.

Το έργο προσεγγίζει το θέμα του καθαρά και μόνον συναισθηματικά. Προσπαθεί να ανατυπώσει ηχητικά τις εντυπώσεις των αισθήσεων και του νου στο χώρο.

Η αφήγηση ανάμεσα στα μελωδικά μέρη βοηθά τον ακροατή να κατανοήσει καλύτερα τις μελωδικές γραμμές και να τις αντιστοιχίσει με τις εικόνες, τις εντυπώσεις και τις αναμνήσεις.

Το τραγούδι “Επιμύθιον” σχολιάζει με λόγια - σαν επίλογος - τα συναισθήματα και τις σκέψεις του περιηγητή-επισκέπτη.

Στο έργο περιλαμβάνεται ακόμη η μουσική επένδυση του πολυθεάματος της Μαριάννας Στραπατσάκη με τίτλο “Βυζάντιον”, για τις εκδηλώσεις του Υπουργείου Πολιτισμού στη Σύνοδο Κορυφής της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Κέρκυρα, Ιούνιος 1994).

Με έγκριση του Υπουργείου Πολιτισμού το cd διατίθεται από τα πωλητήρια του ΤΑΠ στην είσοδο του αρχαιολογικού χώρου.

Μ’ ένα απλό τηλεφώνημα στα γραφεία του περιοδικού: 031 480.394, 480.960. Το cd “Στο Μυστρά” είναι δικό σας, στην προνομιακή τιμή των 4.000 δρχ.